

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra výtvarné kultury a textilní tvorby

Tabuizovaná témata v hodinách výtvarné výchovy

Bakalářská práce

Autor: Nikol Kopalová
Studijní program: Výtvarná tvorba se zaměřením na vzdělávání - maior
Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání - minor
Vedoucí práce: PhDr. Katarína Přikrylová, Ph.D.
Oponent práce: MgA. Petr Hůza

Zadání bakalářské práce

Autor:	Nikol Kopalová
Studium:	P20P0345
Studijní program:	B0114A300057 Výtvarná tvorba se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor:	Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání, Výtvarná tvorba se zaměřením na vzdělávání
Název bakalářské práce:	Tabuizovaná témata v hodinách výtvarné výchovy
Název bakalářské práce AJ:	Taboo topics in art classes

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá tématy tabu. Jedná se o témata, která se kolem nás každodenně objevují – sexualita, smrt, politika, drogy, nicméně u žáků nejsou zpracovaná. My bychom tato témata žákům neměli zatajovat a tvářit se, že neexistují, ale pomoci jim se v nich orientovat, nějak je uchopit a pochopit, proč jsou jimi umělci tak fascinováni, proč je otevírají a jaké metody a symboliku používají k jejich vyjádření. Když se studenty budeme o těchto tématech mluvit, stanou se vůči nim citlivější. Nebude to pro ně již něco zakázaného, a tudíž nesmírně vzrušujícího. Bakalářská práce má za cíl především zjistit, proč se umělci těmito tématy zabývají a co v rámci těchto témat fascinuje žáky. Na druhou stranu prozkoumat i stanovisko učitelů, proč se jim ve výuce vyhýbají a raději je vůbec nezmiňují, nebo je zmiňují jen povrchově. Praktická část bakalářské práce bude ve formě souboru fotografií pojednávat o tabuizovaných tématech ve veřejném prostoru.

WITKIN, Joel-Peter, URBAN, Otto M., ed. *Joel-Peter Witkin Vanitas*. Řevnice: Arbor vitae, 2011, Decadence now!. ISBN 978-80-87164-72-3.

ZUSKA, Vlastimil, aj. *Umění, krása, šeredno*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-264-0540-6.

FREUD, Sigmund, *Totem a tabu*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1249-2.

Sex a tabu v české kultuře 19. století. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0685-0.

Zadávací pracoviště: **Katedra výtvarné kultury a textilní tvorby,
Pedagogická fakulta**

Vedoucí práce: PhDr. Katarína Příkrylová, Ph.D.

Oponent: MgA. Petr Hůza

Datum zadání závěrečné práce: 7.1.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Tabuizovaná témata v hodinách výtvarné výchovy vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Ráda bych velice poděkovala vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Kataríně Příkrylové, Ph.D. za její odborné vedení, cenné rady a vstřícný přístup při zpracování této práce. Dále děkuji respondentům za poskytnutí odpovědí v dotaznících.

Anotace

KOPALOVÁ, Nikol. *Tabuizovaná témata v hodinách výtvarné výchovy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 64 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá tématy tabu. Jedná se o témata, která se kolem nás každodenně objevují – sexualita, smrt, politika, drogy, nicméně u žáků nejsou zpracovaná. My bychom tato témata žákům neměli zatajovat a tvářit se, že neexistují, ale pomoci jim se v nich orientovat, nějak je uchopit a pochopit, proč jsou jimi umělci tak fascinováni, proč je otevírají a jaké metody a symboliku používají k jejich vyjádření. Když se studenty budeme o těchto tématech mluvit, stanou se vůči nim citlivější. Nebude to pro ně již něco zakázaného, a tudíž nesmírně vzrušujícího. Bakalářská práce má za cíl především zjistit, proč se umělci těmito tématy zabývají a co v rámci těchto témat fascinuje žáky. Na druhou stranu prozkoumat i stanovisko učitelů, proč se jim ve výuce vyhýbají a raději je vůbec nezmiňují, nebo je zmiňují jen povrchově. Praktická část bakalářské práce bude ve formě souboru fotografií pojednávat o tabuizovaných tématech ve veřejném prostoru.

Klíčová slova: tabu, výtvarná výchova, kontroverzní témata

Annotation

KOPALOVÁ, Nikol. *Taboo topics in art classes*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 64 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis deals with taboo topics. These are topics that appear around us every day - sexuality, death, politics, drugs, but are not processed by students. We should not hide these topics from the pupils and pretend that they do not exist, but help them to understand them, to grasp them somehow and to understand why artists are so fascinated by them, why they open them up and what methods and symbols they use to express them. When we talk to students about these topics, they become more sensitive to them. It will no longer be something forbidden and therefore extremely exciting for them. This bachelor's thesis aims first of all to find out why artists deal with these themes and what fascinates students within these themes. On the other hand, to explore the teachers' point of view as to why they avoid them in their teaching and prefer not to mention them at all, or to mention them only superficially. The practical part of the bachelor thesis will be in the form of a set of photographs dealing with taboo topics in public space.

Keywords: taboo, art education, controversial topic

Obsah

Úvod	9
1 Tabu – co to je a odkud se vzalo?	10
1.1 Etymologie výrazu „tabu“	10
1.2 Definice tabu.....	10
1.3 Historie tabu	11
1.4 10 tezí o tabu dle Hartmunta Krafta	12
1.5 Funkce tabu.....	17
1.6 Překročení tabu	18
1.6.1 Motivy překročení tabu	19
1.6.2 Reakce na překročení tabu	19
2 Tabu v umění.....	20
2.1 Současné umění a tabu	20
2.2 Tabu v dílech českých umělců.....	21
2.3 Nedávno pořádané výstavy zabývající se tabu tématy	22
3 Téma jako pojem ve výtvarné výchově.....	26
4 Výzkumná část	26
4.1 Výzkum	26
4.2 Předvýzkum	27
4.3 Vymezení cílů výzkumného šetření	27
4.4 Volba a popis výzkumné metody	27
4.5 Administrativa dotazníků	28
4.6 Koncepce dotazníku	29
4.7 Výzkumný soubor.....	30
4.8 Analýza výsledků dotazníkového šetření	30
4.8.1 Dotazník pro učitele	30
4.8.2 Dotazník pro studenty	36
4.9 Shrnutí výzkumu.....	41
5 Praktická část.....	43
5.1 Veřejný prostor	43
5.2 Veřejný prostor jako prostředek vyjadřování	44
5.3 Graffiti	44
5.4 Kontroverzní hradecká malba.....	46
5.5 Soubor fotografií.....	48
Závěr.....	51

Použitá literatura	52
Seznam obrázků	55
Přílohy	56

Úvod

Tabu témata. Pro mnoho lidí nepříjemná a pobuřující. Vyhýbají se jim v konverzaci, červenají se a ošívají, když je někdo zmíní. Nenazývají věci pravými jmény a pokouší se rychle měnit téma, když na ně přijde. Konverzace o těchto tématech mohou vyvolat vášnivou diskuzi nebo i hádku. Pokud se střetne více odlišných názorů na ně, mohou i rozvracet jinak přátelské vztahy. A co si pak z toho vezmou děti? Budou si myslet, že takto je to správně. Takto se to v běžném světě dělá. O těchto věcech se jednoduše nemluví. A když už ano, měl by z toho být člověk nervózní či se cítit nekomfortně. Ale co když na ně děti chtějí znát odpovědi? Co když se o nich děti chtějí bavit? Co když se nechtějí hádat, ale přijmout i odlišné názory od těch jejich? Myslím, že bychom tato témata před dětmi neměli schovávat a tvářit se, že neexistují. Neměli bychom je trestat za to, když o nich začnou sami od sebe mluvit. Měli bychom je podporovat a dodávat jim odvalu. Odvalu projevit svůj názor, ale zároveň být tolerantní k názorům druhých. Nedržet se jen své pravdy, ale naslouchat a přemýšlet.

Tato bakalářská práce sestává ze dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část si dává za cíl definovat termín tabu, nastínit jeho historii a vývoj jeho významu. Poté představit umělce, kteří se tabu zabývají, a ukázat, jak ho ve svých dílech zobrazují. Dále pomocí dotazníků zjistit, jak vypadá aktuální situace na školách v hodinách výtvarné výchovy – jak učitelé a žáci na tabu témata nahlíží, zda se jich bojí či zda se o nich dokáží s žáky bavit a diskutovat. Praktická část obsahuje vytvořený didaktický materiál pro učitele – pomocí graffiti mapuje aktuální ožehavá témata ve společnosti a nabízí tak inspiraci učitelům jaká témata při hodinách výtvarné výchovy otevírat.

1 Tabu – co to je a odkud se vzalo?

Nejdříve bychom si měli pojem „tabu“ definovat a blíže se s ním seznámit, neboť se s ním v této práci setkáme ještě mnohokrát a chápání tohoto termínu je pro nás stěžejní.

1.1 Etymologie výrazu „tabu“

Pokud se na výraz tabu podíváme z etymologického hlediska, není jeho původ zcela jasný. V tongánštině, odkud tento výraz pochází, se objevuje ve formě „tapu“. S verzí, kterou nyní považujeme za nejpravděpodobnější, přišel anglický lékař Shortland. „Ta“ přeložil jako „znamení, označovat“ a „pu“ dle Shortlanda označuje „intenzivní, mocný“. „Tabu“ tedy můžeme přeložit jako „mocné znamení“. Slovo „mocný“ zároveň musíme vyložit jednak jako „posvátný, nedotknutelný“, jednak jako „zakázaný“. (Betz, 1978)

Slovo tabu proniklo díky kapitánu Jamesi Cookovi z Polynésie až do Evropy, kde ho převzalo mnoho jazyků. Do angličtiny se toto slovo dostalo ve formě „taboo“, francouzština si tabu upravila na „tabou“, italština a španělština na „tabú“. Čeština výraz nezměnila vůbec a používá ho v základní podobě jako „tabu“. Tento výraz byl dokonce převzat i do Japonštiny, ačkoli v tomto jazyce již výraz s podobným významem existuje. To, jak se pojem tabu tak rychle objevil i v naší kultuře a mnoha jazycích dokazuje, že ačkoli kultura a společnost v Evropě byla v porovnání s tou polynéskou velmi rozdílná, přesto v ní existovaly srovnatelné jevy, které pouze neměly do té doby výstižné pojmenování. Tato „mezera“ ve slovní zásobě se nazývá lakuna. (Kraft, 2006)

1.2 Definice tabu

První zdroj, který popisuje pojem tabu, je německá encyklopedie Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie für die gebildeten Stände vydaná v roce 1854 nakladatelstvím Brockhaus:

„Tabu označuje na většině ostrovů australských dílem ustanovení posvátnosti a nedotknutelnosti předmětů, osob a míst zasvěcených bohu, dílem posvátnost a nezranitelnost týchž, dílem též všechny „vznešené“, kteří jsou privilegiem této posvátnosti obdařeni. Před příchodem Evropanů byli ostrované, jmenovitě na ostrovech

Společenských a Sandwichových, otroky strašlivé pověry tabu, jež jim ukládala četná strádání a mnoho tisíc nevinných lidí stála život. (...) Od doby, kdy se evropským a americkým misiím podařilo rozšířit křesťanství, tato pověra téměř vymizela.“ (Kraft, 2006, s. 31)

Pokud se bavíme o tabu, jistě musíme zmínit pro toto téma velmi důležitou práci Sigmunda Freuda s názvem Totem a tabu – O podobnostech v duševním životě divocha a neurotika. Tabu zde vysvětluje jako „*prastarý zákaz vmucený zvenčí (nějakou autoritou) a obrací se proti nejsilnějším lidským chticím, činností, k nimž měli lidé silné sklony. Touha přestoupit tabu trvá v nevědomí a lidé, kteří jsou poslušni tabu, mají ke všemu, na čem tabu ulpívá, ambivalentní postoj.*“ „*Nic jim nebylo v nevědomí milejší než je přestupovat, ale zároveň se toho bojí. Bojí se právě toho, že by to chtěli, strach je však silnější než touha.*“ „*Náprava přestoupení tabu zřeknutím dokazuje, že základem poslušnosti tabu je zřikání.*“ (Freud, 1991, s. 30, 32)

Práce Sigmunda Freuda však nebyla první prací na toto téma, ačkoli může být možná nejznámější. Sám Sigmund Freud ve své práci navazoval na práci Zlatá ratolest a Zlatá ratolest, druhá zeň od Jamese Georgie Frazera. Tato práce byla, a stále je, pro zkoumání fenoménu tabu stěžejní. Frazer se ve své práci zabývá mimo jiné rozlišením tabu a příkazu, jelikož tyto dva výrazy si mohou být velmi podobné. Je v nich však velký rozdíl. „*Kdyby po porušení tabu nezbytně následovalo předpokládané zlo, tabu by nebylo tabu, ale příkazem morálky nebo zdravého rozumu.*“ *Není tabu, když řekneme: „Nestrkej ruku do ohně!“ - to je příkaz zdravého rozumu, protože po zakázaném činu vzápětí následuje skutečné, nikoli imaginární zlo.*“ (Frazer, 1994)

1.3 Historie tabu

„*Jak jsem si již dříve všiml, náleží slovu tabu velký význam. Živé oběti se označují tangata tabu, a když se nějaký pokrm nemá jíst nebo se něco nemá používat, říkají, že ta věc je tabu; vyprávějí nám, že vstoupí-li král do cizího domu, stává se tento dům tabu a jeho vlastník už v něm nikdy nemůže bydlet; ať panovník cestuje kdekoli, jsou tedy připraveny určité domy pro jeho přijetí...*“ (Beaglehole, 1967, s. 176)

Zápis z roku 1777 v deníku mořeplavce a objevitele Jamese Cooka. Ten kromě nových zemí a světadílů objevil i slovo tabu. Slyšel ho při svých výpravách na ostrovy Tonga, Tahiti a Havaj. Poté ho přinesl do naší kultury a my s ním začali označovat věci, pro které jsme dříve neměli název, ačkoli mezi námi vždy byly. Věci tabu. Paradoxem je, že sám Cook zemřel následkem tabu, kdy jeho loď kotvila v zátocě, která byla prohlášena za tabu. Domorodci ho poté ubili. (Sahlins & Kumoll, 2021)

Tabu stále však zůstává uvězněno v oblasti magicko-náboženské. Evropa výraz tabu tedy od domorodých kmenů z ostrovů převzala, ovšem stále se bránila uplatnění jeho významu na vlastní kulturní fenomény (jako například sexuální tabu, politická témata...). Na konci 19. a na začátku 20. století se pojmem tabu aktivně zabývají etnologové, religionisté a kulturologové. Tento pojem zkoumají a rozpracovávají v koncepcích. V tuto dobu také vzniká slavná kniha Jamese George Frazera s názvem Zlatá ratolest. Na práci Frazera odkazuje ve svých knihách mimo jiné i Sigmund Freud. (Kraft 2006)

1.4 10 tezí o tabu dle Hartmunta Krafta

1. Tabu jsou v kursu. Tabuizace a tabu jsou aktuální fenomény naší společnosti

Nová tabu stále vznikají a stále se vytvářejí. Jsou jiné než dříve, to, co bychom dříve mohli bez postihu veřejně prohlašovat, se dnes setká s opovrhujícími pohledy a může dokonce zpřetrhat vzájemné vztahy. Tato tabu vznikají především z důvodu politické korektnosti.

„Tak jsme například mohli v osmdesátých, ale především devadesátých letech pod vlivem „politické korektnosti“ na vlastní kůži zažít rozkvět nejrůznějších jazykových tabu: z kaváren a pekáren zmizely Negeerkusse (negří polibek) a Mohremkopfe (mouřenínská hlava)¹, „ubozí negřici“, kteří v podobě „kývajících negřiků“ způsobně děkovali v kostelech za ofěru, se proměnili v „černé Afričany“. (Kraft 2006, s. 7) Můžeme uvést konkrétní příklad z českého prostředí – Ruská zmrzlina od značky Prima ze solidarity k Ukrajinským občanům změnila svůj název na Ukrajinská. Také název Cikánská omáčka

¹ Německá označení pro dezert indiánek. Dnes místo těchto kontroverzních a pro někoho urážlivých názvů převažuje název Schokoladenkuss.

byl zhodnocen jako urážlivý a u značky Knorr byl již přejmenován na „paprikovou omáčku na maďarský způsob“.

2. Tabu je imperativ vyhnutí, při jehož překročení hrozí vyobcování z kolektivu

I Sigmund Freud hovoří ve své práci *Totem a tabu* o tabu jako o imperativu vyhnutí. „Zvláštnost tabu však nespočívá pouze v tomto imperativu samotném, nýbrž ve specifické reakci na jeho případné překročení.“ (Kraft, 2006, s.8)

Tato reakce může variovat od nesouhlasných pohledů až po vyobcování z kolektivu. Dříve znamenalo vyobcování z kolektivu pro lidi reálný existenční problém – mimo vesnici žila divoká zvěř a člověk neměl moc šancí na přežití. Dnes již takové nebezpečí nehrozí. Vyobcování z kolektivu již nepřináší tolik existenciální ohrožení jako spíše psychické. Avšak i to má na člověka obrovský dopad a může vést až k psychické smrti.

3. Tabu jsou v neustálém pohybu. „Tabuologie“ by byla nanejvíš vzrušující společenská věda o aktuálně platných hranicích jednání, slova a myšlení.

„Společenské změny mají vždy za následek změny společenských tabu a naopak prolomení tabu může vést ke změnám ve společnosti.“ (Kraft, 2006, s. 8)

Když se zamyslíme nad tím, co je právě ve společnosti tabu či co je odtabuizováno, můžeme díky tomu zjistit, jaké jsou ve společnosti aktuální psychosociální problémy. Můžou tím být například spory vedené o legalizování eutanázie či debaty o poskytování finanční náhrady při darování orgánů. (Kraft, 2006)

Co se hranic jednání ohledně tabu týče, není tak přesně určitelná. „Krajní zónu, v níž dochází k "testování" hranic a k nezávazné hře na jejich překračování, tvoří vtipy. Neměli bychom přitom zapomínat na to, že v totalitních režimech může i pouhé vyprávění vtipů dalším osobám vyústit v zatčení.“ (Kraft, 2006, s. 8)

4. Tabu zahrnují široké formální spektrum jevů - od tabu vědomých a veřejně diskutovaných, přes nonverbálně zprostředkovaná až po tabu nevědomá

Ačkoli je zřejmé, že nemůžeme vždy říkat přesně to, co bychom chtěli, málokdo tuší, že jisté cenzuře podléhají i naše myšlenky. Společnost vyřadila tato témata pro veřejnost a tak nás ani nenapadne se nad nimi zamyslet, nepřijdou nám na mysl.

Jak je již výše uvedeno, „politická korektnost“ zavedla do společnosti mnoho nových jazykových tabu. Tato tabu jsou často veřejně probírána a diskutována. Existují však další tabu. Ta jsou spíše zamlčovaná. Řeč je o tabu rodinných, jako je například domácí násilí, zneužívání či alkoholismus. Tato tabu jsou zprostředkována spíše nonverbálně. Velmi pečlivě se chrání, jakmile by o nich někdo chtěl hovořit, okamžitě se mu dá najevo, že takto to prostě nefunguje, o tom se nemluví.

Pochopitelně nemůžeme mluvit o tabu, kterých si nejsme vědomi. Avšak jsou tu tabu, která byla teprve v nedávné době odhalena. Ač například incest je velmi známé tabu o kterém hovoří již Sigmund Freud, počty jeho překročení až donedávna podléhaly tabuizaci. Ještě v šedesátých letech byl incest považován za velmi ojedinělý fenomén a celá společnost včetně psychoanalytiků nevěnovala pozornost tomu, o kolik častější tento jev ve skutečnosti je. (Kraft, 2006)

5. Tabu slouží k vytvoření a zajištění identity

„Tabu můžeme chápat jako psychosociální strategie, které hrají jednu z rozhodujících rolí v budování, udržení a dalším rozvoji individuální i kolektivní identity. Můžeme to shrnout takto: Tabu zajišťují identitu – jejich překračování umožňuje vývoj.“ (Kraft, 2006, s. 97)

Například to, jestli určité země tabuizují temné stránky z jejich dějin (holocaust v Německu, hrůzné činy vojáků v Japonsku, ...) jestli a v jaké míře je mezi lidmi přítomna politická korektnost, jestli je ve společnosti tabuizováno sexuální zneužívání – to vše je svázáno jak s identitou dané společnosti, tak s prožíváním jedince. Tabu pomáhají vytvářet identitu. Určují, co k nám patří, a co nikoli.

Vysvětleme si v krátkosti pro nás nyní klíčový pojem – identita. Kulturní identitu můžeme definovat jako vztah k sobě samému, který člověk či společnost získává během

kulturně-historického vývoje. Individuální identita je naproti tomu dle Erika Homburghera Eriksona „*bezprostřední vnímání vlastní rovnosti a kontinuity v čase a s tím spojené vědomí, že tuto rovnost a kontinuity uznávají i druzí.*“ (Erikson, 2020, s. 18) Identita tedy spojuje to, co od nás společnost očekává, a to, co skutečně chceme my. Identita však nezůstává stejná, v průběhu času se mění a vyvíjí. „*Identita je celoživotní úkol.*“ (Kraus, 2000)

6. Tabu jsou vždy vázaná na kontext - každá skupina, každé místo a každá doba mají vlastní, často velmi odlišná tabu

Pokud porovnáme dvě skupiny lidí, to, co je pro jednu naprosto nemyslitelné a nepřijatelné zmínit v hovoru s ostatními, pro druhou skupinu může být naprosto v pořádku. Každá rodina, každý pracovní kolektiv, každá skupina přátel či každý národ může mít svá specifická tabu. Tabu se však může mimo jiné odvíjet i od místa či doby. Například lékaři v ordinaci podléhají jiným dotykovým tabu než mimo ni. Kdyby se vás nějaký člověk začal dotýkat například na autobusové zastávce, bude to tabu i pokud je dotyčná osoba lékař. V ordinaci pro něj však toto dotykové tabu neplatí.

7. Neexistuje žádné „pratabu“, z něhož lze naše tabu odvodit

Pokud se bavíme o tabu, mohla by nás napadnout otázka: Odkud se tabu vlastně vzalo? Existovalo snad dříve jakési „pratabu“, ze kterého se všechna ostatní vyvinula?

Hartmunt Kraft na to má jednoznačný názor: „*Chápeme-li tabu funkčně a dynamicky a bereme-li v úvahu jejich kontextovou vázanost a význam pro vytvoření a udržení skupinové identity, jeví se jakékoli univerzální "pratabu" jako čím dál tím nepravděpodobnější.*“ (Kraft, 2006, s. 10)

V kontrastu s Kraftovým názorem Erich Neuman přišel s tvrzením, že tabu můžeme odvozovat z „menstruačního tabu“, avšak toto tvrzení se prokázalo jako nesprávné. (Neumann, b.r.)

Slovo „tabu“ jsme sice převzali od polynéských národů, avšak tento fenomén v naší společnosti od nepaměti byl, potřebovali jsme pouze příhodné pojmenování.

8. Tabuizace je psychosociální mechanismus, založený v nás samých a působící jak intrapsychicky, tak mezilidsky, jenž se může stále znovu manifestovat prostřednictvím nových tabu.

Tabu ve skupině slouží k definování, co do skupiny patří a co ne. Tabu tedy můžeme popsat jako interpersonální obranu, která pomáhá při vzájemném vymezení osob či skupin. Kromě interpersonální obrany můžeme také hovořit o obraně institucionální. Ta se vyskytuje v institucích, kde je přítomno alespoň jedno tabu. Takovou institucí může být například církev a její četná sexuální tabu. Pomocí tabu mohou tedy konkrétní skupiny vytvářet a také chránit svou identitu. Nežádoucí prvky jsou tím pádem ze skupiny jako škodlivé cizí těleso vyobcovány.

9. Účinnost tabu je preoidipálně zakotvena. Hrozba vyobcování z kolektivu se dotýká existenciálních strachů.

Strach z vyobcování pochází především z dob našeho dětství², kdy jsme byli sami bezbranní a potřebovali jsme druhé lidi, aby se o nás postarali. Závisela na tom naše existence. Nyní to již takto z velké části není, avšak z vyobcování máme strach stále, proto tabu respektujeme. Výzkum sociální exkluze dokonce prokázal, že při sociálním vyloučení jsou v mozku aktivovány stejné části jako při skutečné fyzické bolesti. (Eisenberger, Lieberman, & Williams, 2003)

10. "Mana" vzniká skupinovou interakcí a hodí se jako konceptuální pojem, jehož pomocí můžeme popsat způsob účinku, moc a šíření tabu.

V Polynésii, odkud k nám slovo tabu díky kapitánu Cookovi přišlo, je velmi úzce spojeno se slovem „mana“. Mana bychom mohli přeložit jako „to, co je neobyčejně mocné“. Tabu

² Neboli preoidipální fáze. Preoidipální fáze trvá od narození až do čtyřech let věku dítěte.

je přímo závislé na mana – čím víc mana daná osoba či objekt má, tím je tabu silnější. U každého tabu, které ve svém okolí objevíme, je prospěšné položit si otázku, kolik mana (tedy moci) toto tabu má. Jaké by mělo následky, kdybych to či ono udělal nebo řekl? Která osoba by u toho musela být, aby se to stalo? Jakou má „zadavatel tabu“ a jeho „strážci“ skutečně moc a jakou mu případně my pouze připisujeme? Nebo nám nahánějí strach pouze obrazy, které jsme si sami vytvořili v mysli a které pak přenášíme na ostatní?

1.5 Funkce tabu

Ze sociologického hlediska je tabu považováno za **prostředek zmenšování sociálních konfliktů**. (Stagl J., 2002) Dle této teorie je účelem tabu upozorňovat na veškeré fenomény, které by pro určitou společnost mohly být ohrožující. Hondrich tuto teorii nazývá „tabuový princip“. V něm rozpracovává myšlenku o existenci věcí, které je v každé společnosti až životně nutné zatajovat. Pokud by všechno dosud ukryté zlo a všechny vnitřní konflikty vzešly na povrch, společnost by zanikla. Samotný zákaz by dle Hondricha nepomohl. Na rozdíl od toho tabuizováním by se tato témata spojila s pocity hnusu a odporu, což by lépe dokázalo zabránit pojmenování těchto pro společnost špatných věcí. Hlavní myšlenka tabuového principu dle Hondricha zní takto: „*Nesmiš znát zlo vlastního kolektivu – ani incest, ani zločiny vlastních vojáků, ani vlastní antisemitismus.*“ (Hondrich, 2002)

Z jiného hlediska můžeme tabu chápat jako psychosociální strategie, které jsou důležité pro „*budování, udržení a další rozvoj individuální i kolektivní identity.*“ (Kraft, 2006, s. 97) (více o identitě naleznete na s. 6)

Sigmund Freud přisuzuje tabu funkci řešení „**ambivalentních konfliktů**“. Ambivalentní konflikt znamená konflikt dvou protichůdných procesů. V případě tabu, které se týká vladařů, si můžeme ambivalentní konflikt vysvětlit následovně. K vladaři většina lidí chová protichůdné pocity – na jedné straně úctu, pokoru, na stranu druhou rivalitu a závist. Tento konflikt pocitů můžeme zmírnit tabuizací jedné strany. Tabu, jimž podléhá vladař, tak symbolizují jak jeho velkolepost a výjimečné postavení, tak zároveň nadměrné množství těchto tabu může vladařův život způsobit velmi stresujícím a o jeho postavení tak mohou ostatní lidé přestat usilovat. Další příklad ambivalentního konfliktu je „tabu

mrtvých“. Mrtví podléhají v polynéských kulturách (kvůli strachu z nich) dotykovému tabu. To znamená, že pokud se člověk mrtvého dotkne, stává se sám tabu. Lidé dokonce mrtvé považují za demony. Freud toto chování připisuje ambivalentním citům k mrtvým. U pozůstalých stále přetrvává láska k ztracenému člověku, avšak všechna zloba a špatné vlastnosti jsou přeneseny na mrtvé. Tím se mrtví stávají demony, kterým je třeba se vyhnout (funkce tabu) a které si zároveň musí lidé udobřovat (funkce rituálů).

Tabu může být **obraným mechanismem**. Když člověku například někdo zemře, je logickým obranným mechanismem aplikovat na dané téma imperativ vyhnutí. Člověk se pak vyhýbá čemukoli i komukoli, kdo mu mohou danou událost připomenout. Takovéto chování je pochopitelné. Konfrontace s reálnou situací přináší člověku akorát více utrpení.

Tabu nás také může **chránit před pocitu bezmoci**. Pokud například u inuitů není lov úspěšný, přisoudí lidé tuto neúspěšnost překročení nějakého tabu. Na zbavení se této „kletby“ používají očistné rituály. Tím se zbaví viny za nepodařený lov či nějakou přírodní katastrofu. Tento postup chrání jejich konatele proti pocitu bezmoci a pomáhá jim se vyrovnat se špatnými situacemi, které v jejich životech nastávají. (Kraft, 2006)

1.6 Překročení tabu

„A Hospodin Bůh člověku přikázal: „Z každého stromu zahrady smíš jíst. Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti.“
(Bible, 2001, Gn 2,9.16.17)

Příběh Adama a Evy. Pravděpodobně první případ překročení tabu. Za utržení jablka ze stromu poznání následoval trest – vyhnání z ráje, tedy jinak také řečeno vyobcování. Překročení tohoto tabu však znamenalo vývoj – kdyby Eva neutrhla jablko ze stromu poznání, my jako lidský rod bychom se nikdy nevyvinuli. Adam i Eva by zůstali dále ve své nevědomosti a nikdy by nenašli svou novou identitu. Dalo by se říci, že již v tuto dobu začala naše touha překračovat tabu a ne úplně vždy se jim podřizovat. Z pohledu křesťanství se z tohoto činu zrodil dědičný hřích.

1.6.1 Motivy překročení tabu

Motivy překročení tabu vycházejí z jeho funkcí. Tou je například zajišťování identity. Jestliže tabu překročíme, dojde ke změně předchozí identity, k nalezení nové. Překročení tabu umožňuje další vývoj. Tento motiv překračování se velmi často objevuje v pubertálním období dítěte. V toto období dítě zkoumá hranice různých tabu, velmi často i rodinných, a nebojí se je překračovat. Nastává tedy hledání vlastní identity, již ne tak podřízené rodičům. S tímto motivem může souviset touha po osobní svobodě, touha po svobodném vyjádření, vymanění se ze stereotypů a tradic. Lidé se mohou cítit příliš svazováni neustálými zákazy, co smí či nesmí říkat, co smí či nesmí dělat. Další motiv je vyvolání pozornosti, snaha šokovat. S tímto přístupem se můžeme setkat v umění, kdy umělec vytvoří kontroverzní dílo se zájmem sledovat reakce okolí. Jde o zkoumání hranic, o zkoumání toho, co lidé ještě snesou. Motivy k překročení tabu mohou být ale i negativní. Z nich můžeme například jmenovat touhu po moci nebo nadvládě nad ostatními. Příkladem tohoto motivu může být 2. světová válka a nacistické Německo. Zde nastalo překročení tabu v podobě perzekuce Židů a jiných menšin motivováno nacistickou ideologií o nadřazenosti árijské rasy. K překročení tabu můžeme být však i donuceni nátlakem ze strany vrstevníků, například abychom dokázali, že jsme hodni být členem jejich skupiny. (Kraft, 2006)

1.6.2 Reakce na překročení tabu

Porušení nepsaných pravidel v rámci rodiny může způsobit strach z osudu rodiny jako takové. Porušení tabu v politice může zase způsobit strach z toho, že daný politik či politická strana ztratí voliče nebo podíl na vládě.

Uveďme si jako příklad povídku Proměna od Franze Kafky. V tomto literárním díle také řešíme jedno velké tabu. Protagonista povídky se změnil ve velkého brouka. Ač to takto zní zcela nesrovnatelně s reálným životem a situacemi, které v něm mohou nastat, zas tak vzdálené od reality to není. Změnu v brouka můžeme zjednodušit jako změnu identity, což je častý způsob překročení tabu. Rodina hlavního protagonisty se po této události cítí ohrožena – bojí se, že obraz jejich rodiny, jak se ho snaží prezentovat na veřejnosti, by se mohl změnit. Proto se uchýlí ke známému řešení tabu – vyobcování ze společnosti. Jejich

vlastního syna změněného v brouka zavřou do samostatné místnosti a nedovolí mu se dále se účastnit společenského života v rámci rodiny. (Kraft, 2006)

Toto byl jeden příklad reakce na překročení tabu. Vyobcování. Být vyloučen ze společnosti, vyhnán z místa důvěrně známého, to všechno jsou velmi stresové situace. Většina překračovatelů tabu však doufá, že tato situace nenastane. Všechny reakce na překročení tabu totiž nemusí být negativní. Reakce, ve kterou pravděpodobně ten, co tabu překročil, doufá, je úplné či alespoň částečné odtabuizování tématu. Když například někomu vadí neinformovanost žáků ohledně sexuálních témat a bude v tomto ohledu dělat osvětu a hovořit o tomto tématu zcela otevřeně, plynutím času se může stát, že dané téma již ztratí svůj punc tabu. Když se poté někde zmíní, nebude již vyvolávat nervozitu, diskomfort, odpor a podobně.

2 Tabu v umění

„Kam až je možné ve výtvarném umění jít? Čím vším je možné ještě provokovat a pohoršovat? Existuje hranice, kterou už nelze překročit?“ (Hůla, 2000, s.21)

2.1 Současné umění a tabu

S tabu úzce souvisí pojem dekadence. Dekadentní umění zobrazuje něco lidmi opovrhovaného, ošklivého, nepříjemného, kontroverzního, provokativního. Dekadentní umění boří tabu. Dekadentní témata jsou na dnešní umělecké scéně velmi častá. Zvýšený zájem o temné aspekty lidské psychiky a světa je motivován apokalyptickým pocitem zmaru a krize současné civilizace. Od sedmdesátých let 20. století se mnoho umělců soustavně snaží pracovat s tématy, která jsou typicky spojována s Dekadencí. Tato témata se objevují v dílech umělců jako například Jeff Koons, Cindy Sherman, Nobuyoshi Araki, Jake a Dinos Chapman, Robert Mapplethorpe, Damien Hirst, Zhang Peng, Keith Haring, Andres Serrano, Ivan Pinkava, Jiří Černický, Gilbert & George, Gottfried Helnwein, Josef Bolf, Jürgen Klauke a dalších.

Výstavy těchto umělců svými šokujícími náměty přitahují pozornost i laické veřejnosti. Rozvířejí debaty o klíčových tématech, jakými jsou například odcizení, ošklivost, krása,

halucinace, smrt, pornografie, násilí, drogy, nemoc či šílenství. Tato témata tvoří základní otázky, se kterými se současná kultura a společnost potýkají. Umění zobrazující tato témata nevyvolává lhostejnost, ale podněcuje diváka zaujmout vlastní postoj k dané tematice. (M. Urban, 2010)

2.2 Tabu v dílech českých umělců

„Celkově bych chtěla, aby se mluvilo o tématech, která jsou tabu. Aby se řešila citlivá témata jako sexuální obtěžování, znásilnění, domácí násilí, sexismus... Na to ale řešením není nový nebo lepší design, ale spíše jiná politika a vzdělání.“ Tereza Chytilová pro Czechdesign

V českém prostředí se umělci těmito výbušnými tématy zabývají ne méně než v jiných částech světa. Tabu témata řeší ve svých dílech umělci napříč generacemi. Jedním z nich je například **Mark Ther**. Jedno z velkých témat, kterým se Mark Ther zabývá, je homosexualita. Toto téma zpracoval ve formě videa mimo jiné v dílech jako například *Hanes (2007)* či *I Will Get You Out and Chop You in the Midair (2007)*. Po tématu homosexuality následovala v jeho tvorbě další kontroverzní témata. Odsun Němců, sudetoněmeckou kulturu a nacistické úřední síly zobrazil ve svých dílech buď prostřednictvím fetišizace praktik v rámci říšských struktur jako v díle *Was for Material!*, (2007), nebo zobrazením neobyčejně emotivních, velmi konkrétních životních okamžiků, které představují mnohem širěji sdílené životní osudy určené dějinami v *Pflaumen (2011)*. Therova odvaha zobrazovat tak kontroverzní témata se však dočkala své odpovědi. V roce 2008 byla jeho výstava v Galerii Hlavního Města Prahy uzavřena. Kurátorka Olga Malá uvedla jako důvod uzavření výstavy *„homosexuální a nazi propagandu“*. Veřejnosti se však nelíbilo ani druhé zpracování tabu témat v Therových dílech. V roce 2011 bylo kvůli videu *Das wandernde Sternlein*, který nepřímo zobrazoval pedofilní akt spáchaný v šedesátých letech v příhraničí, na galerii DOX podání trestní oznámení kvůli šíření dětské pornografie. (Zikmund-Lender, 2013)

V rozhovoru pro kulturní čtrnáctideník A2 Mark Ther na otázku ***Je porušování tabu v umění metodou děsu? Proč vždycky umělce lákalo?*** odpověděl takto: *„Jak jsem už řekl, snažíme se ukázat či přiblížit něco, co lidé neznají, na co nejsou zvyklí, nebo co znají velice dobře a sami to praktikují, ale nezvládnou to, když se to ukáže veřejnosti různými*

způsoby. A proč to láká? Já myslím, že některé ty věci jsou opravdu zajímavé.“ (Lindaurová, 2008)

Dalšími významnými postavami spojenými s tímto tématem je umělecká dvojice **Ondřej Brody** a **Kristofer Paetau**. Tyto dva mladé umělce baví hrát si s hranicí tabu a šokovat diváky. Ať už jde o vyměšovací tabu – kálení či zvracení v galerii – dokáží spojit i dvě tabu dohromady – sexuální a politické. To se stalo v jejich projektu *Diktátor* (2010). Když byl Ondřej Brody tázán, proč umělce lákají tabu témata, odpověděl: „*Sám přesně nevím, co mě na tom láká, ale zcela určitě mě baví dostávat do rozpaků lidi, kteří jsou si sami sebou a situací kolem nich až moc jistí, sebe sama nevyjímaje.*“ (Lindaurová, 2008) Jak tento umělec dokáže vyvést lidi z míry dokazuje mimo jiné happening Licking Curator's ass. Tento happening se stal při příležitosti výstavy organizované Janem Van Woenselem. Ten pozval Ondřeje Brodyho a Kristofera Paetau udělat na výstavě nějaký šokující happening. Sám nevěděl, co umělci vymyslí. Ti přišli s neobvyklým nápadem – přivázat kurátora ke sloupu v galerii a olizovat mu před zraky všech návštěvníků anální otvor. Jak tito umělci sami říkají, rádi dělají divné a provokativní umění. (M. Urban, 2010)

Další příklad zpracovaného tabu tématu může být kniha *Linda má Emu* grafické designerky Emmy Folprechtové. Ta se citlivou formou snaží dívky seznámit s menstruací a změnami těla v období dospívání. Za knihu získala autorka cenu Dobrý studentský design 2022.

2.3 Nedávno pořádané výstavy zabývající se tabu tématy

V Českém kulturním prostředí se nebojí o tabu mluvit a zobrazovat ho. Důkazem jsou mnohé výstavy pořádané na tato témata. Jednou z nich je například výstava s názvem **Sexismus?** která se konala v roce 2008 pražské Galerii Václava Špály. Ukazovala různé zobrazení lidské sexuality, od něžné romantiky až k perverzi. „*Chtěl jsem to nechat v těch rozevřených mužkách od českého pojetí romantické lásky až po jistou perverzní formu, a dokonce až k pornu. Vlastně jsem si teprve pořádně uvědomil, že existuje pojem láska, pojem erotika a až na druhém konci stupnice porno.*“ říká kurátor výstavy Petr Humhal. (Švagrová, 2008) I on však uznává, že nalezení hranic mezi uměním a erotikou je velmi obtížný úkol. „*Zdá se, že v těch nejlepších erotických dilech je hranice mezi uměním a*

pornografií měkká a nejasná,“ (Kupec, 2008) Umělci, jejichž díla byla na této výstavě prezentována, byli mimo jiné Andy Warhol, Mark Ther či Lenka Klodová.

Obrázek 1: Mé vlastní punčochy

Zdroj: („Mé vlastní punčochy“, b.r.)

Obrázek 2: Výstava Sexismus?

Zdroj: (Kupec, 2008)

Další výstava s názvem **Dekadence now! Za hranicí krajnosti** se odehrávala v letech 2010 – 2011 v Galerii Rudolfinum. Výstava zobrazovala témata jako smrt, bolest, pop, šílenství a sex. Čeští umělci zastoupeni na této výstavě byli například Ivan Pinkava, Josef Bolf či Václav Jirásek. Ze zahraničních umělců to byl Damien Hirst, Cindy Sherman, Joel Peter Witkin, Keith Haring a další. „*Tato výstava je pokusem ukázat určitou výseč současného výtvarného umění, která je velice důležitá pro poznání nejen současné výtvarné kultury, ale současné společnosti jako takové.*“ uvedl o výstavě její kurátor, Otto

M. Urban. (ČT24, 2010) Tato výstava byla jednou z nejvýznamějších českých výstav za poslední dobu. Otto M. Urban vytvořil k výstavě rozsáhlou publikaci nesoucí stejný název jako výstava. „*Kniha mapuje fenomén dekadence nejen z hlediska výtvarného, ale také filosofického, historického a společenského.*“ („Dekadence Now!", b.r.-a)

Obrázek 3: Dekadence Now!

Zdroj: (Vít Šimánek, 2010)

Obrázek 4: Dekadence Now!

Zdroj: („Dekadence Now!", b.r.-b)

Výstava **Vanitas** pořádaná roku 2021 v centru současného umění DOX probírala také jedno z tabuizovaných témat – smrt. Smrt a umírání je jedno z významných témat

současného výtvarného umění. Na smrt se v průběhu let nahlíželo různě. I nyní je smrt stále odsunuta z našeho života do tabuizované zóny. Avšak v umění se stále vyskytuje. V renesanci se začalo k symbolizování smrti a života používat zátiší s lebkou a květinami. Toto symbolické vyobrazení smrti se poté kontinuálně v umění používalo po dlouhou dobu. S postupem času jsme se však setkávali s alternativnějšími pojetí vyobrazení smrti. Výstava **Vanitas** představila díla více než šesti desítek umělců a umělkyně napříč generacemi. Ukazuje, jak oni ve svých dílech zobrazují smrt a co pro ně znamená. Na výstavě se objevila díla umělců jako David Černý, Dagmar Šubrtová, Veronika Bromová, Jan Gemrot, Lukáš Rittstein, Eva Švankmajerová a další.

Obrázek 5: Výstava Vanitas

Zdroj: („Vanitas“, b.r.)

Obrázek 6: Výstava Vanitas

Zdroj: („Vanitas“, b.r.)

3 Téma jako pojem ve výtvarné výchově

Kafková (2019) o tématu hovoří takto. Tematická a námětová rovina může být pro žáka řešící úkol motivující a poskytovat mu podporu při vytváření mentálních obrazů a představ. Jinak řečeno, téma a obsah úkolu mohou sloužit jako inspirace a podpora pro žáka, který zadaný úkol řeší. Téma může sloužit jako propojovací prvek mezi různými předměty nebo oblastmi znalostí – může mít tedy mezipředmětový dosah. Téma však nesmí být zaměňováno s úkolem. V některých neobvyklých případech se ve výtvarné výchově může stát, že se zaměřujeme na samotné výtvarné techniky a prvky, jako jsou linie, barvy nebo textury, a ty se mohou stát zároveň jazykem, učivem i tématem. Jinak řečeno, prostředky výtvarného vyjádření samy o sobě mohou být předmětem studia, zároveň mohou sloužit jako vzdělávací nástroj a současně mohou tvořit základ pro tvorbu výtvarného díla. Kdybychom se soustředili na výtvarné pojetí světla, aniž bychom brali v úvahu jeho existenciální, společenské, kompoziční nebo jiné aspekty v konkrétních uměleckých dílech, mohli bychom se zaměřit výhradně na jeho výtvarné využití jakožto jazykového prvku. Tento přístup by umožnil studovat světlo jako samostatné téma během výtvarné výuky, přičemž by se soustředil na jeho význam a technické použití v uměleckých dílech.

4 Výzkumná část

4.1 Výzkum

„Výzkumem se rozumí systematická tvůrčí práce rozšiřující poznání o nejzákladnějších příčinách jevů a pozorovatelných skutečnostech, včetně poznání člověka, kultury nebo společnosti, metodami umožňujícími potvrzení, doplnění či vyvrácení získaných poznatků. Je prováděn v zájmu rozvoje poznání, bez snahy o aplikaci výsledků na řešení praktických poměrů.“ (Hendl, 2005)

4.2 Předvýzkum

Výzkum byl nejdříve proveden pouze na malé části respondentů. Tím bylo zjištěno, zda byly otázky dobře položeny a zda jim respondenti rozuměli. Tyto informace byly získány jak přímo od respondentů – respondenti byli dotazováni, zda se jim zdá dotazník přehledný, zda jsou otázky pochopitelné či zda jim v dotazníku nějaká otázka chyběla – tak z jejich odpovědí. U pár otázek se až příliš často objevovala odpověď „nevím“. Podíl takovýchto odpovědí by měl být nejvýše 5%. Někaké otázky tedy musely být přeformulovány.

4.3 Vymezení cílů výzkumného šetření

Tabuizovaná témata se v naší společnosti objevují od nepaměti. Všichni se s nimi setkáváme. U žáků však nejsou dostatečně zpracována. Učitelé se vyhýbají konverzaci o nich a žáci tak nemají dostatečně podkladů na to zaujmout k nim vlastní postoj. Cílem toho výzkumu je tedy zjistit, jak vypadá reálná situace na školách. Zda žáci cítí, že je s nimi probíráno vše, co v tomto ohledu vědět potřebují. Zda se učitelé o takovýchto tématech bojí mluvit, či jim jsou otevřeni. A jaké k tomu mají důvody. Zda se témata tabu vyvíjí a proměňují, či jsou pořád stejná. A jak si žáci i učitelé myslí, že by šla situace vylepšit, aby byla konverzace o těchto tématech pro obě strany příjemnější.

Výzkumný cíl: Zjistit, jak se ve škole pracuje s tématy tabu – jak se k nim staví učitelé a jak žáci a jak by šla vylepšit informovanost žáků o nich.

4.4 Volba a popis výzkumné metody

Za výzkumnou metodu jsem zvolila kvantitativní výzkum. Údaje potřebné k získání požadovaných informací a naplnění cíle jsem získala dotazníkovým šetřením. Dotazníkové šetření je forma kvantitativní výzkumné metody, „...*způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí*“ (Gavora, 2000)

Charakteristickými rysy kvantitativního výzkumu podle Pavlici a kol. (2000, s. 27-28) jsou:

- 1) nezávislost – výzkumník je nezávislý na zkoumaných jevech;
- 2) hodnotová svoboda a autonomie vědy – výběr a volba toho, co a jakým způsobem bude studováno, by měly být determinovány objektivními kritérii (např. výsledky předchozích výzkumů, poukazující na určité problémy);
- 3) kauzalita – cílem sociální vědy by měla být identifikace kauzálních vztahů a zákonitostí, které objasňují pravidelnost lidských projevů;
- 4) hypoteticko-deduktivní přístup – věda se rozvíjí prostřednictvím procesu formulace a testování hypotéz, týkajících se obecných pravidel a zákonitostí;
- 5) operacionalizace – vědecké pojmy by měly být operacionalizovány (tj. převedeny do řeči konkrétních projevů a faktů), aby tak bylo umožněno kvantitativní měření skutečností, ke kterým se vztahují a které charakterizují;
- 6) redukcionismus – problémům lze celkově lépe porozumět tehdy, jsou-li redukovány na co nejjednodušší elementy (s tímto předpokladem však všichni pozitivisté nesouhlasí);
- 7) generalizace – možnost zobecnění zjištěných zákonitostí lidského a sociálního chování je nutno zajistit především dostatečně velkými vzorky zkoumaných osob;
- 8) průřezová analýza – obecná pravidla a zákonitosti lze nejlépe identifikovat prostřednictvím srovnávání variací napříč různými vzorky.

Kvantitativní výzkum by měl být používán za těchto okolností:

- jestliže potřebujeme generalizovat naše nálezy na populaci,
- jsme-li s dostatečnou jistotou schopni odhadnout, které proměnné jsou podstatné pro studovaný problém,
- jsme-li schopni pro každou z proměnných navrhnout dostatečně validní operační definici.

(Hendl, 2016)

4.5 Administrativa dotazníků

Pro vytvoření dotazníku byla použita internetová stránka www.surveio.com. Dotazníky byly zaslány elektronicky na střední a základní školy. Vzhledem k tomu, že odpovědi získané v tomto dotazníku chci generalizovat na celkovou populaci, snažila jsem se získat

co nejvíce odpovědí, jak bylo možné, aby byl výsledek co nejpřesnější. Bohužel, velmi velká část dotazovaných škol na mou žádost o provádění výzkumu na jejich škole neodpověděla či mou žádost zamítla například z důvodu rekonstrukce školy. Jelikož se výzkum zabývá tématy tabu, je také možné, že některé školy se nechtěly zapojit do výzkumu právě kvůli ožehavosti tématu.

Co se návratnosti týče, u papírových dotazníků se dá předpokládat vyšší. Ty jsou však náročnější jak časově, tak i ekonomicky. Proto jsem pro svůj výzkum volila elektronické dotazníky. Respondenti u něj mají větší pocit bezpečí co se týče anonymity. Také je výhodou, že respondenti nejsou vázáni na čas a místo, mohou dotazník zodpovědět kdykoli a kdekoli.

4.6 Koncepce dotazníku

Anonymní dotazník jsem uložila dvou skupinám respondentů. Otázky v těchto dvou formách se lehce lišily. První skupinu tvořili učitelé výtvarné výchovy na druhém stupni základní školy a střední škole. Druhou tvořili žáci ve věkové skupině od 12ti do 18ti let, tedy opět druhý stupeň základní školy a střední školy. Na začátku dotazníku se nacházel krátký text pojednávající o tom, co chceme zjistit a jaký je cíl dotazníkového šetření. Tímto je šance zvýšení ochoty otázky zodpovědět správně a pečlivě. Při ukládání dotazníku žákům musíme počítat s tím, že vzhledem k jejich věku a vývojovému stádiu někteří žáci nemusí brát dotazník vážně. Někteří žáci otázky v dotazníku nebrali příliš vážně a neuváděli pravdivé informace. Některé vyplněné dotazníky jsem tedy nemohla vůbec použít. U učitelů se naštěstí tento problém nevyskytoval, tudíž jsem mohla použít všechny vyplněné dotazníky.

Dotazník pro učitele obsahuje 11 otázek. Objevují se zde jak otevřené otázky (respondent zde volně píše svůj názor) tak i uzavřené (respondent má na výběr z již předem napsaných odpovědí). V tomto dotazníku převažují otevřené. Je to zejména proto, že od respondentů zjišťuji jejich vlastní názory či zkušenosti.

Dotazník pro žáky obsahuje 9 otázek a opět zde převažují otázky otevřené. Jelikož byl dotazník položen žákům ve větším věkovém rozpětí, bylo nutno zajistit, aby byly otázky

srozumitelné pro všechny. Jinak koncipovaným otázkám bude rozumět 12ti leté dítě a jinak již 18ti letý dospělý.

4.7 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořili vyučující výtvarné výchovy působící na druhém stupni základních škol a středních školách a žáci druhého stupně základních škol a středních škol. Pomocí emailových adres jsem oslovila vedoucí pracovníky škol (ředitele či zástupce ředitele) a ti dotazník rozeslali učitelům a žákům.

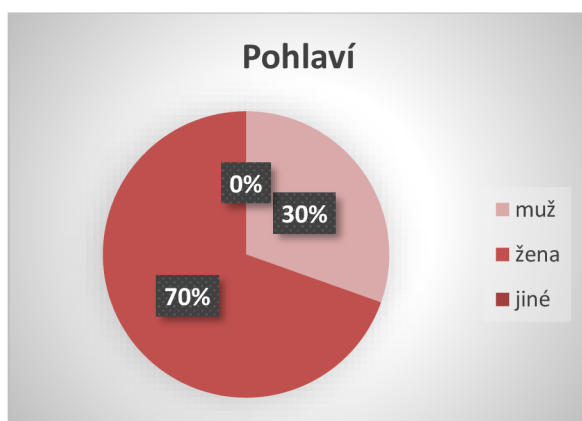
4.8 Analýza výsledků dotazníkového šetření

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 104 respondentů, z toho 23 učitelů a 81 žáků. Výsledky na položené otázky jsou níže zobrazeny v grafické formě spolu s textovým popisem.

4.8.1 Dotazník pro učitele

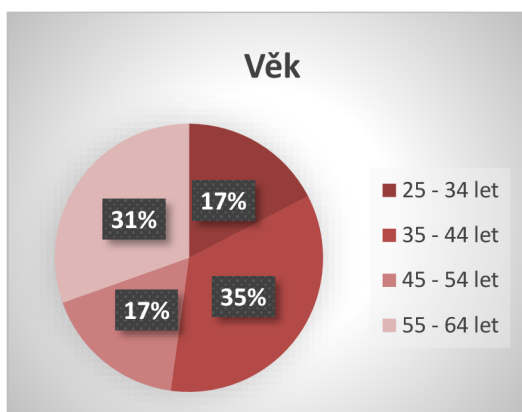
Otázka č. 1

Pohlaví respondentů

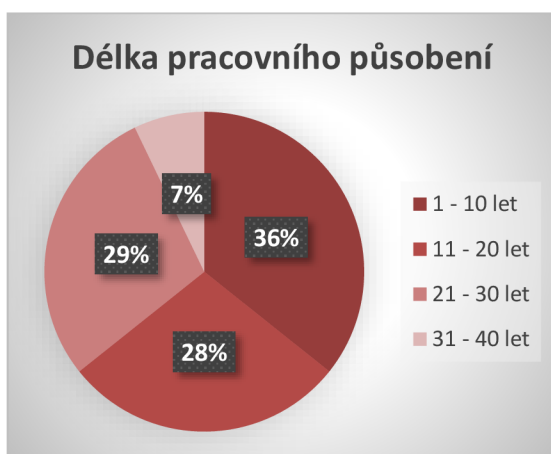
Otázka č. 2

Věk respondentů

Otázka č. 3

Počty respondentů dle doby pracovního působení

Otázka č. 4

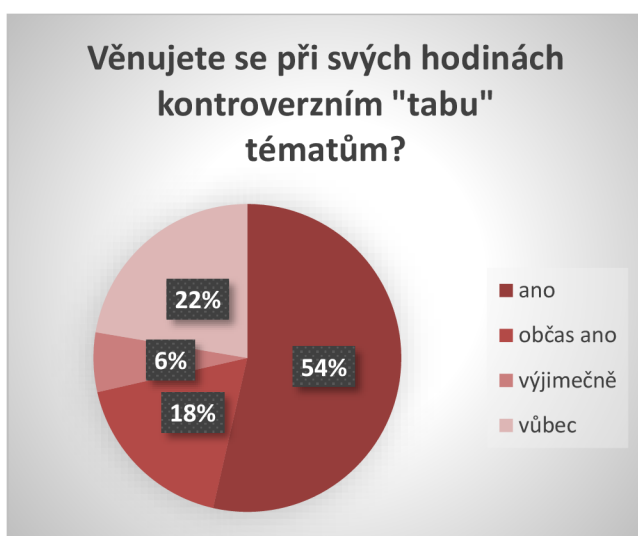
Místo působení učitelů

Otázka č. 5

Věnujete se při svých hodinách kontroverzním „tabu“ tématům (politice, smrti, rasismu, sexualitě, násilí,...)?

U této otázky většina respondentů odpověděla, že se při svých hodinách tématem tabu věnují. Část učitelů se jim věnuje občas a někteří respondenti odpověděli, že se tématům nevěnují, a to zejména kvůli nedostatku času při svých hodinách.

Otázka č. 6

Sdělujete si s žáky vlastní názory na tato témata?

Z odpovědí vyplynulo, že učitelé si s žáky své názory spíše sdělují. Je to mimo jiné proto, že se tak učitelům zdají tyto rozhovory více autentické. Jeden respondent uvedl, že si s žáky své názory nesdělují, protože se obává, aby je svými názory neovlivnil.

Otázka č. 7

Na jaká "nebezpečí" můžete při řešení těchto témat ve třídě narazit?

Tato otázka byla otevřená, proto jsem získala mnoho různých odpovědí. Pouze malá část respondentů odpověděla, že netuší, jaké nebezpečí to mohou být. Ostatní respondenti odpověděli takto:

- „*Neuvážené, zbrklé nebo nezáměrné odsuzování některých skupin nebo lidí*“
- „*Neshody, přílišné přesvědčování ke změně názoru, zesměšňování určité politické strany a jejích voličů*“
- „*Nepochopení – vkládání vět do úst, které nezazněly, překroucení názoru druhého např. při nedostatku času na delší diskusi*“
- „*Nepochopení od rodičů dětí, někdy nesnášenlivost a posměšky mezi dětmi*“
- „*Nebezpečí, že se rozvine diskuze, kterou nebudu moci tzv. ukočírovat*“
- „*Na pana ředitele*“
- „*Na neporozumění konkrétnímu tématu*“
- „*Ztracení objektivitu*“
- „*Malá informovanost, dezinformace*“
- „*Konflikt mezi žáky kvůli různým názorům*“
- „*Nevyzrálost studentů, mohli by si spoustu věcí špatně vyložit a potom by tyto špatně pochopené informace mohli šířit*“
- „*Hoaxy, názory z rodiny (např. sexualita je pro některé žáky z věřících rodin problém, o kterém nechtějí mluvit ani se o něm učit)*“
- „*Dogmatické přejímání názorů, nedostatek kritického myšlení*“

(zdroj: vlastní výzkumné šetření, 2023)

Otázka č. 8

Pokud se s žáky o těchto tématech nebavíte, proč se jim vyhýbáte?

Zde jsem opět získala mnoho různých odpovědí:

- „*Vyhýbám se politickým tématům, protože si myslím, že škola by měla být apolitická - pokud však žáci sami téma načnou, držím se striktně faktů*“

- „Ve výtvarné výchově není moc času“
- „Nízký věk žáků“
- „Není důvod, k výuce svého předmětu obvykle nepotřebuji tato témata zmiňovat, řešit“
- „Komplikace“
- „Bojím se, co se dozvím“

(zdroj: vlastní výzkumné šetření, 2023)

Otázka č. 9

Napadají Vás nějaké způsoby, jak studenty s těmito tématy citlivě seznámit a vyhnout se tak případným "nežádoucím účinkům"?

- „Prezentace prací různých známých umělců, kteří se kontroverzními tématy zabývají, skrze to pak vytvořit diskuse“
- „Třídnické hodiny, intimnější prostředí“
- „Spolupráce všech vyučujících“
- „Spíše se snažit takováto témata pouze "třknout" a snažit se nejtít do konfliktu“
- „Sdílet vlastní příběh, autentický pohled na věc. I to, že se můj pohled může v čase proměňovat. Je důležité sdílet, že jako pedagog nemám patent na rozum, že se situacemi a zkušenostmi učím, stejně jako oni. Jen jsem starší a těch zkušeností jsem mohla nasbírat více...ale i to, nemusí být pravda“
- „Především je potřeba, aby ve třídě fungovaly bezpečné a otevřené vztahy, vzájemné přijetí a svobodný prostor k diskuzi. S tabuizovanými tématy nemusí žáky seznamovat škola, žáci s nimi už přijdou sami zvenčí. Škola má být bezpečným prostorem pro to, abychom témata prodiskutovali“
- „Osobní přístup, autenticita projevu učitele, zasazení do konkrétního kontextu“
- „Zvolit anonymní otázky a říct žákům, že pokud bude otázka slušně položená, odpovím na ni“
- "Netlačít na pilu", zdůraznit, že je to můj názor a netvrším, že je jediný správný“
- „Držet se faktů, odborných výrazů (např. při tématu sexuality a genderu), bez emotivního zbarvení“
- „Dovolit žákům ptát se, nebát se odpovídat upřímně“

(zdroj: vlastní výzkumné šetření, 2023)

Otázka č. 10

Co si myslíte, že je pro žáky (či obecně na školách) v současné době nejvíce "tabu"?

U této otázky se nějaká témata objevovala vícekrát – zejména politika, sexuální témata a rasismus. Někteří učitelé také uvedli, že žádná taková témata nevnímají a že se žáci v dnešní době dokáží otevřeně bavit téměř o všem. Zde jsem výpovědi seřadila dle počtu výskytu:

- Politické názory (4)
- Sexuální orientace, sex (3)
- Rasismus (3)
- Psychické poruchy (1)
- Náboženství (1)
- Smrt (1)
- Finanční situace ve společnosti (1)

Otázka č. 11

Změnilo se to v průběhu Vašeho života? Bylo jiné tabu na začátku vaší učitelské praxe či když jste byli sami studenty? Pokud ano, jaké?

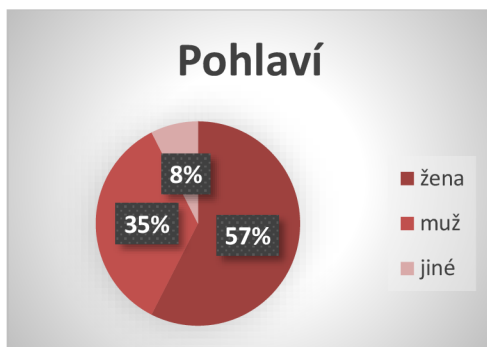
Na tuto otázku 22% respondentů odpovědělo, že se tabu nezměnila a jsou stále stejná. Velké množství učitelů také odpovědělo, že dnes je již ochota se o těchto tématech bavit mnohem větší. Tabu, které podle nich za dob jejich studia byla větší, jsou:

- Sexualita (4)
- Psychologická nebo psychiatrická podpora (2)
- Sex (2)
- Drogy (2)
- Rodina, manželství (2)
- Migrace, inkluze (1)
- Politika (1)
- Šikana (1)

4.8.2 Dotazník pro studenty

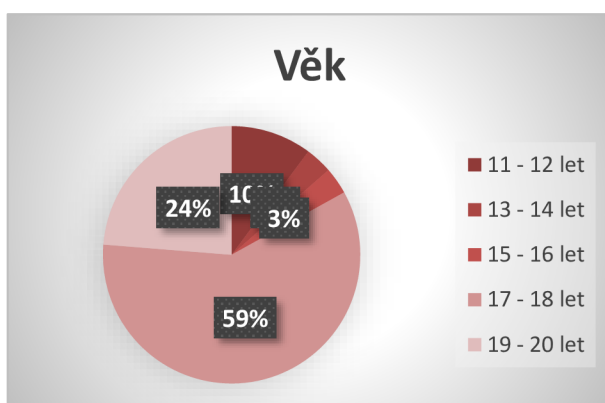
Otázka č. 1

Pohlaví

Otázka č. 2

Věk respondentů

Otázka č. 3

Jakou školu žáci navštěvují?

Otázka č. 4

Je nějaká otázka, na kterou se se spolužáky bojíte zeptat (z důvodu že vás ostatní odsoudí, nebude jim příjemné na otázku odpovědět, mohou se cítit nervózně,...), ale chtěli byste na ni znát odpověď? Pokud ano, jaká?

Většina žáků odpověděla, že takovou otázku nemají. Pro ty, kteří ano, to jsou tyto:

- Menstruace
- Psychické nemoci
- Pomůže škola těhotným studentkám?
- Jak holky prožívají své dny
- Genderové identity
- Politika
- Utrpení zvířat, veganství

Otázka č. 5

Cítíš, že jsou nějaká témata, o kterých se ve škole "prostě nemluví"? Pokud ano, jaká?

U této otázky se nejčastěji objevovaly odpovědi jako sex, menstruace a psychické problémy. Jiná témata byla:

- Znamkování
- Individuální výuka
- Zdravotní stav
- Vztahy s vrstevníky
- Stres studentů - málo času na jednotlivé předměty, často až příliš práce
- Vztahy v rodině
- Finanční záležitosti
- Zásilnění
- Rasismus
- Politika
- Smrt
- Šikana
- Rovnost pohlaví
- Utrpení zvířat
- Nadváha

Otázka č. 6

Proč si myslíš, že se o nich učitelé nechtějí bavit?

Část žáků odpověděla, že netuší, proč se o nich nechtějí učitelé bavit. Další žáci odpověděli takto:

- „Učitelé v tom mohou zaujímat postoje dle toho, jak situaci sami vnímali“
- „Příliš osobní, každý má jiný názor, někdo by se mohl urazit“
- „Přijde jim to zkrátka jako tabuizované téma a není jim to příjemné“
- „Protože za jejich doby, kdy byli mladí, to bylo tabu“
- „Protože to jsou kontroverzní témata nebo neví, jak na ně správně odpovědět“
- „Protože nemohou pomoci“
- „Protože se nechtějí bavit o nechutnostech“
- „Protože je více zajímavá odškrtnutí kolonky v seznamu než učit něco nad požadavky“
- „Neuvědomují si, jak důležité to je“
- „Může to být pro některé lidi citlivé“
- „Je to moc osobní na to, abychom se o to se všemi dělili“
- „Je jim to nepříjemné, nedokážou se vcítit do studenta nebo se o to nesnaží“

(zdroj: vlastní výzkumné šetření, 2023)

Otázka č. 7

Probíráte tato témata při hodinách ve výuce?

Většina žáků uvedla, že tabuizovaná témata řeší pouze při některých hodinách. Avšak velká část žáků také uvedla, že se o tématech nebaví vůbec

Otázka č. 8

Pokud ano, jak se u toho cítíš?

Většina žáků se při řešení těchto kontroverzních témat cítí v klidu. Velká část respondentů však uvedla, že se cítí nepříjemně a nervózně.

Otázka č. 9

Pokud se při řešení tabu témat cítíš nepříjemně, co si myslíš, že by ti pomohlo?

- „Když vím, že druhá strana opravdu poslouchá a snaží se pochopit“
- „Začínat s méně osobními otázkami a v průběhu studia se probírat k více osobním“
- „Více mluvit o daném tématu“
- „Snaha ostatních o nedělení předsudků“
- „Řešit to v menších skupinách“
- „Na pár minut změnit téma“
- „Větší anonymita“
- „Brát to s lehkostí, že je to normální věc“
- „Kdyby tam nebyli kluci“

(zdroj: vlastní výzkumné šetření, 2023)

4.9 Shrnutí výzkumu

Dle mého názoru byl výzkum velmi přínosný, nejen pro učitele, ale například i pro rodiče. Jak z dotazníkového šetření vyplívá, stále je mnoho témat, o kterých se děti touží bavit a potřebují na ně znát odpovědi, ale jich se jim nedostává, jak od učitelů, tak od rodičů. Měli bychom se přestat bát ožehavých témat, protože jinak si budou děti zjišťovat informace jinde, a ty by nemusely být úplně pravdivé.

V dotazníku pro učitele jsme se v otázce číslo 5. dozvěděli, že většina učitelů se tématem tabu ve svých hodinách věnuje (54%). Pokud ne, tak je to mimo jiné z toho důvodu, že jim připadá, že na to v jejich hodinách nezbyvá čas. Z odpovědí na otázku č. 6 vyplívá, že když se učitelé se svými žáky o těchto tématech baví, nebojí se sdělit si také své osobní názory a pohledy na dané téma. V otázce číslo 7 jsou shrnuta hlavní „nebezpečí“, kterých se učitelé bojí při začleňování výbušných témat do jejich hodin. Jsou jimi zejména neuvážené odsuzování ostatních lidí, nepochopení, nedorozumění, přesvědčování ostatních k vlastnímu názoru či nedostatek kritického myšlení. Otázka č. 9 zahrnuje návrhy učitelů, jak žáky s těmito tématy bezpečně seznámit: mluvit s žáky o těchto tématech bez emotivního zabarvení, věnovat se jim o třídnických hodinách, v menších skupinkách, prezentovat umělce, kteří se těmito tématy ve svých dílech zabývali etc. Otázka č. 10 zjišťovala, jaké je dle učitelů pro žáky největší tabu. Nejvíce to byla politika, poté sexuální témata a rasismus. V otázce č. 11 se zjišťovala témata, která byla tabu pro učitele v době jejich studií. Byla jimi zejména sexualita, poté psychická podpora, drogy nebo rodina.

V dotazníku pro žáky jsme v otázce č. 4 zjistili, že větší polovina žáků nemá otázku, na kterou se bojí ve škole zeptat (58%). Pokud mají, byla to většinou menstruace (jak u holek, tak kluků!), poté psychické nemoci, politika či genderová identita. Otázka č. 5 se žáků ptala, zda cítí, že jsou ve škole nějaká témata, o kterých se „prostě nemluví“. Zde většina žáků odpověděla, že ano (74%). Jsou jimi zejména sex, menstruace a psychické problémy, poté smrt, vztahy v rodině či finance. Otázka č. 6 zjišťovala, proč si žáci myslí, že se o tabu tématech učitelé nechtějí bavit. Odpovědi této otázky dokazují, že jsou žáci velmi chápaví a jsou si vědomi problémů, které mohou tyto konverzace přivést. Uváděli

například subjektivnost odpovědí, pro někoho moc citlivé, nevědomost, jak se o těchto tématech baví a tak dále. V otázce č. 7 byli žáci tázáni, zda tato témata ve škole při hodinách probírají. Většina jich odpověděla, že ano, ale pouze při některých hodinách (54%). Otázka č. 8 navazovala na otázku č. 7 – ptala se žáků, pokud témata probírají, jak se u toho cítí. Žáci většinou odpovídali, že v klidu (56%), 33% se u toho cítí nervózně. Otázka č. 9 zjišťovala, co si žáci myslí, že by jim pomohlo, pokud se při probírání zmiňovaných témat cítí nepříjemně. Žáci zmiňovali například takovéto odpovědi: vědomí, že je druhá strana poslouchá, pochopení z druhé strany, více témata probírat, chovat se, že je to normální věc, větší anonymita, řešit témata v menších skupinkách a podobně.

5 Praktická část

5.1 Veřejný prostor

„Ve chvíli, kdy město ztrácí svoji obyčejnost (v podstatě i ošklivost), ztrácí svůj smysl“
(Koucký, 2014)

Pro veřejný prostor existuje mnoho definicí a lze jej uchopit z mnoha hledisek. Dle Olgy Buciové (2010, s. 51) to je místo, kde se *„odehrává (...) společenské dění v podobě různých druhů aktivit“*. Socioložka Joanna Erbel (nedatováno) uvádí poněkud konkrétnější definici. Dle ní je veřejný prostor *„... v přesném slova smyslu prostor přístupný všem, je to demokratická aréna, kde se mohou scházet a společně trávit čas lidé různých věkových skupin, společenských tříd, pohlaví a ras“*. Dle této definice je tedy veřejný prostor i prostor uzavřený, avšak přístupný veřejnosti – například muzea, galerie, úřady, nádraží apod. V rozšířeném pojetí můžeme za veřejný prostor považovat i internetovou síť a masmédiá. Pro tento prostor je přítomnost veřejnosti klíčová a umělci ji také používají pro své vyjádření. Hnilička ve své práci definuje, v čem spočívá kvalita veřejného prostoru: *„Kvalitní veřejný prostor je místem vybízejícím k pobytu, k obývání, místem, které nemutí člověka k jeho rychlému opuštění, místem, kde je příjemné setrvávat, zkrátka místem svobodným.“* (Hnilička, 2005, s. 89)

Kratochvíl (2015) ve své práci nastiňuje tři různé druhy přístupů k pojetí veřejného prostoru. Prvním je přístup, který vyzdvihuje a vnímá význam a roli veřejného prostoru v životě jednotlivců a v rámci města. Tento přístup vnímá veřejný prostor jako místo, kde se tvoří dějiny (prostřednictvím politických rozhodnutí, protestů a revolucí), kde se setkávají různí lidé (různých ras, vyznání, vzhledu atd.) a kde se každý může vyjádřit, zapojit do sociální interakce a stále se cítit součástí komunity. Druhým typem je strategie, která zdůrazňuje hodnotu veřejného prostoru na základě činností, které jsou v něm povoleny, nebo naopak těch, které povoleny nejsou.

Ti, kteří jsou proti upřednostňování dopravní infrastruktury před vytvářením nebo zachováním užitečných veřejných míst, kritizují přenesení moci z obyvatelstva na (dopravní) plánovače, které má tendenci pomalu ničit živost města.

Do třetí kategorie spadá fyzická podoba veřejného prostoru, včetně jeho architektury a kompozičního pojetí. Je možné vyslovit domněnku, zda je vzhled veřejného prostoru rozhodujícím ukazatelem jeho potenciálu využití. Na jednu stranu architektura slouží jako jakási kulisa městského života, avšak na druhou stranu je třeba brát v úvahu i význam aktivit lidí a veřejných aktivit, protože bez nich by i město s nejlepší architekturou nebo životními podmínkami bylo neuvěřitelně prázdné.

5.2 Veřejný prostor jako prostředek vyjadřování

Veřejný prostor je místo, které je každého z nás. Každý z nás v něm žije a je jeho součástí. Je to místo, ve kterém kdokoli může vyjádřit svůj názor. Ať už legální cestou, nebo tou nelegální. Takovéto možnosti mohou nějací lidé využívat i zneužívat. Cokoli, co se ve veřejném prostoru objeví, na nás nějakým způsobem působí. Aniž bychom to třeba chtěli. Proto občas mohou probíhat neshody, co se v něm smí a co nesmí objevit. V těchto záležitostech není snadné nalézt kompromis.

Vlastní názor se zde dá vyjádřit mnoha prostředky. Těmi mohou být například demonstrace, happeningy, ale i graffiti.

5.3 Graffiti

Pojem graffiti se původně používal k označení anonymních nápisů, které byly vyryty do zdi v starověkých civilizacích, jako například v Egyptě a Pompejích. V současnosti se tento pojem používá k označení specifického uměleckého projevu spojeného s malováním na veřejných prostranstvích sprejovými barvami a nástěnných maleb, často doplněných o písmena a symboly. Je to forma nelegálního umění, která často vyjadřuje sociální a politické myšlenky. Encyklopedie Universum (Universum, 3, 2000) popisuje termín graffiti jako „...*souhrnné označení pro vesměs anonymní nápisy nebo kresby na obvykle veřejně přístupných místech.*“

Po znovuobjevení těchto uměleckých postupů ve 20. století se nejvíce začala objevovat v New Yorku, zejména ve formě tagů – krátkých podpisů vyvedených nejčastěji silnou fixou. Tagy údajně proslavil potomek řeckých přistěhovalců jménem Demetrius, známý pod přezdívkou Taki. Pracoval jako pošťák a jednou si při své pravidelné pochůzce všiml

nápisu na zdi JULIO 204. Když nápis dešifroval, zjistil, že znamená jméno autora a číslo ulice. To ho inspirovalo k vlastnímu vytváření těchto nápisů. Od té chvíle se všude po New Yorských zdech začaly objevovat nápisy TAKI 183. Tagy později přejaly gangy z chudinských čtvrtí, které si jejich pomocí vyznačovaly území.

Obrázek 7: ukázka tagu TAKI 183

Zdroj: (Sypal, 2016)

V sedmdesátých letech se graffiti začalo stávat prostředkem pro vyjádření sociální a politické nespokojenosti. Mladí lidé tento prostředek začali využívat ke sdělení světu svých názorů a zkušeností. Graffiti se brzy stalo symbolem pro vyjádření politické či sociální nespokojenosti, pro vyjádření protestu proti autoritám. Lidé však také pomocí graffiti vyjadřují nesouhlas s podobou veřejného prostoru – mnohá graffiti se objevují na neudržovaných a poničených stěnách či budovách. Mnoho lidí však vzrušuje pouhá myšlenka na nelegální činnost a tak často bezmyšlenkovitě sprejují i na historické budovy. Toto se už dá považovat za pouhý vandalismus.

Z Graffiti se pak rozvinuly i jiné druhy vyjadřování ve veřejném prostoru, jako například lepení vlastně vyrobených samolepek (stickers), či šablonové graffiti. (Sypal, 2016)

Graffiti je oblíbený prostředek pro vyjadřování vlastního názoru z několika důvodů. Tím prvním je anonymita. Tento fakt umožňuje lidem vyjádřit svůj názor bez obav z následků, které by mohly vzniknout z toho, že se veřejně označí jménem. Tím druhým může být větší dosah. Použitím graffiti pro vyjádření vlastního názoru či postoje se zpráva dostane také k lidem, ke kterým by se jinak nedostala, například pokud by byl názor sdělen v internetovém prostředí.

„Pro mě je sprejersství sebe vyjadřování, je to forma ovlivňování podoby veřejného prostoru. Když chodím po ulici, všechno je tak nějak určené podle pravidel, parametrů. Samotný človíček nemá moc šancí, jak ovlivnit vzhled města. Mně se líbí ta svoboda, ještě když to bylo nelegální, líbilo se mi, že si někdo troufne svobodně projevit sám sebe ve veřejném prostoru. Baví mě to, že občan města může mít vliv na to, jak to v ulicích vypadá. Záleží na vkusu a citu, jakým způsobem to projeví.“

Sprejer Jakub Menšík pro Český rozhlas

5.4 Kontroverzní hradecká malba

To, jak je pro lidi veřejný prostor a jeho podoba důležitá, dokazuje nedávná událost v Hradci Králové. Umělec, který pracuje pod pseudonymem JWMindStrike, namaloval na most u soutoku řek Orlice a Labe v Hradci Králové nahou ženu s výrazným poprsím. Někomu se malba líbila, někdo ji považoval za pornografickou a nehodící se do veřejného prostoru. Proto se skupina Kozisvět rozhodla malbu přemalovat a vnady ženy tak zakrýt. Okamžitě se strhla vlna nevole ze strany přívrženců malby. Na mostě tak vznikla zajímavá konverzace, kdy byla stěna stále doplňována o nové komentáře k dané události. Dle mého názoru je správné, že lidem není jedno, co se vyskytuje v jejich okolí. Pokud s něčím nesouhlasí, je správné se proti tomu vyjádřit. Problém však nastává, pokud má část společnosti přesně opačný názor.

Při procesu zamalovávání jsem byla sama přítomna. Akce proběhla ve všední den kolem tří hodin, proto kolem chodili mnozí kolemjdoucí. Přímo v terénu jsem tedy sbírala bezprostřední reakce na to, co právě probíhalo. Výpovědi byly velmi emotivně zbarvené a všechny byly negativního rázu. Ve stejném duchu pak probíhaly „hejty“ v komentářích na sociálních sítích, zejména facebooku. Zde uvádím příklady některých sebraných výpovědí:

„Vy jste kazisvěti teda.“

„Feťáci vám nevadí ale kozy jo.“

„Jsou pitomý, komu to vadilo. Nějaký debilové z města.“

„Feťácký slátaniny vám nevadí? To jsem si všimla, že se tu feťáctví podporuje.“

O akci zamalování malby ihned psal Hradecký deník a ostatní hradecká zpravodajství. Zakrytí malby způsobilo u veřejnosti ostré reakce. Lidé uráží a napadají skupinu Kozisvět na internetu ve facebookových komentářích i v jakýchkoli konverzacích spojené s tímto tématem. Zde můžeme příkladně vidět jeden z nejčastějších trestů za porušení tabu – vyobcování ze společnosti. Lidé útočí na pilíře života toho, kdo tabu překročil. Nesouhlas lidé vyjadřují i jiným způsobem – sami na malbu přidávají komentáře nebo dokonce „domalovávají“ co bylo zakryté.

Jeden z hlavních důvodů nelibosti lidí se zakrytím malby je jejich vizuální potěšení z malby. Malba byla pro lidi takřikajíc „líbivá“. Byla to malba, která způsobuje lidem slast. Avšak také malba, která nenese žádnou myšlenku. Která lidi nikam neposouvá. Nenuť je se zamyslet. Lidé jsou navyklí na zobrazení pornografického průmyslu a mají tak posunuté hranice, co vše je pro ně ještě přípustné. Divák je tedy „otupělý“. Je proto důležité u lidí zvyšovat vizuální gramotnost. A to ne skrze pornografii, ale skrze kulturu. Vizuální gramotnost je vizuální schopnost člověka, která mu umožňuje rozlišovat a hodnotit vizuální vjemy. (Debes, 1969) Více se o vizuální gramotnosti zmiňuje například Marie Fulková v článku pro časopis Výtvarná výchova (2002).
Níže přikládám fotografie vývinu konverzace na malbě.

Obrázek 8: Malba před přemalováním

Zdroj: vlastní

Obrázek 9: Kontroverzní hradecká malba

Zdroj: vlastní

Obrázek 10: Kontroverzní hradecká malba

Zdroj: vlastní

5.5 Soubor fotografií

Pro praktickou část této bakalářské práce jsem se rozhodla dokumentovat graffiti či samolepky zobrazující tabu témata vyskytující se ve veřejném prostoru. Myslím, že mnoho lidí již ani nevnímá, co vše se kolem nás dennodenně objevuje. Avšak i tak to na nás působí. Zejména pak na děti, kteří jsou k prostředí kolem sebe mnohem vnímavější než dospělí. Setkávají se s podobnými nápisy či vyobrazeními každý den a musí si je přebrat po svém.

Proto jsem z nasbíraných fotografií vytvořila didaktický materiál (viz příloha A). Materiál popisuje, jaká konkrétní témata se aktuálně v naší společnosti řeší a proč je důležité je s dětmi probírat a hovořit o nich. Fotografie jsou popsány místem a datem vyfocení, jelikož s časem se témata proměňují, co je aktuální řešit teď za pár let nemusí být mezi lidmi přítomno. Materiál může být publikován jako tištěná příručka vhodná k využití

pro místní školy, infocentra, galerie - s tím, že je vysoká pravděpodobnost, že se bude její obsah měnit vzhledem ke změnám ve veřejném prostoru. Její elektronická varianta je vhodná k využití mimo výše uvedené jako podpůrný materiál v rámci distanční výuky.

Tak jako tabu, i témata graffiti odrážejí aktuální stav společnosti, aktuální problémy a témata. Na každém místě se píše o něčem jiném, téma graffiti se dle místa proměňuje. Součástí souboru fotografií jsou fotografie graffiti z více zemí. Těmi byly Portugalsko, Dánsko, Slovinsko, Polsko, Řecko a Česko.

V Portugalsku jsem strávila 5 měsíců na studijním pobytu Erasmus+. Žila jsem v malém městě jménem Viana do Castelo. Již pár dní po příjezdu mě překvapilo množství graffiti po celém městě. Většina tohoto graffiti obsahovala feministické či politické komentáře. Feministické graffiti řešilo například potraty, které se aktuálně probíraly v Americe. Oproti tomu v České republice se feminismus dle počtu graffiti na toto téma tolik neřeší. Jde z toho odhadovat, že v Česku je buď situace v tomto ohledu lepší a lidé tak nemají potřebu na tento problém upozorňovat, nebo se zde o tomto tématu tolik nemluví a tudíž lidé nenapadne situaci kolem tohoto tématu tolik komentovat. Na téma politiky jsem měla rozhovor s rodilým Portugalcem. Ten mi potvrdil, že mé odhady problému s politickou situací jsou správné. Dle jeho zkušenosti je totiž většina Portugalců s vedením jejich země velmi nespokojená. Mají nízké platy, nízké důchody, avšak cena nájmu je velmi vysoká.

Na Slovinsku se objevovala graffiti nejvíce s anti-LGBTQ tematikou. Dle tohoto faktu usuzuji, že se toto téma aktuálně na Slovinsku řeší a tudíž mají lidé potřebu se k němu vyjadřovat. Na stěnách domů probíhaly konverzace, kdy lidé stále přepisovaly názory jiných lidí na tuto problematiku.

V Řecku bylo nejvíce graffiti sexuálního tématu. Myslím si, že to bylo ovlivněno hlavně místem sběru fotografií – byl jím ostrov Santorini, známá turistická destinace. Proto se zde objevují hlavně věci atraktivní pro turisty. Kdybychom fotografie sbírali například v hlavním městě, odhaduji, že by byla situace jiná.

Další zemí, ve které jsem sbírala fotografie tabu témat ve veřejném prostoru, bylo Polsko. V době mého pobytu zde probíhala demonstrace proti politikům dané země, tudíž to bylo ovlivněno i tímto a mohli jsme tak nalézt v ulicích mnoho odkazů na tento problém.

Z Česka mám fotografií nejvíce, jelikož jsem zde strávila nejvíce času a měla jsem tak nejvíce příležitostí pro sběr fotografií. Zde se opět objevovalo nejvíce politických graffiti. Mohl za to i konflikt na Ukrajině, ke kterému se mnoho Čechů vyjadřuje. V zemích jako Dánsko či Portugalsko se tato tematika objevovala podstatně méně. Usuzuji, že hlavním důvodem je vzdálenost od Ukrajiny – lidé z Dánska a Portugalska se to tolik netýká jako lidé z Česka, kteří mají k Ukrajině o mnoho blíže. Velmi často se zde objevovala i graffiti s tématem české politiky. Za to pravděpodobně mohly nedávné volby českého prezidenta.

Závěr

Největší přínos bakalářské práce spatřuji mimo jiné v dotazníkovém šetření. Dotazníkové šetření mělo za úkol zjistit reálnou situaci na školách ohledně tabu témat v hodinách výtvarné výchovy. Zda učitelé při svých hodinách tato témata otvírají a jak probíhá konverzace o nich. Bylo získáno mnoho přínosných odpovědí. Z odpovědí na otázky v dotazníku bylo zjištěno, že žáci chtějí, aby se s nimi o tabuizovaných tématech hovořilo. Žákům nedělá problém o těchto tématech mluvit, při jejich probírání se cítí spíše v klidu, než nervózně. Učitelé mají však mnoho důvodů, proč se daným tématům vyhýbají. Jimi mohou být například nepochopení, následné konflikty mezi žáky, dezinformace či přílišné přesvědčování ostatních k vlastním názoru. Žáci však tyto důvody chápou a vědí, že konverzace o těchto tématech není jednoduchá. Zároveň navrhli své nápady, jak konverzaci o nich udělat co nejsnadnější. Tím je například probírat témata v menších skupinkách, více o tématech mluvit a nechovat se, jako když jde o něco zakázaného, snažit se nedělat předsudky a naslouchat.

Další přínosnou částí bakalářské práce bylo mapování témat graffiti v 6 ti Evropských zemích. Pokud budeme pozorně sledovat témata graffiti kolem nás, dozvíme se mnoho o společnosti a jejích aktuálních problémech. Každé místo řeší jiné problémy, některé mají však i společné. Na Slovinsku je například dle témat graffiti největší problém anti-LGBT komunita. V Portugalsku to je feminismus a politika. V Dánsku řeší legalizaci marihuany a tematiku jiných sexualit. V Česku se nejvíce řeší politika – zejména současná válka na Ukrajině a volby nového prezidenta.

Zjištěné výsledky sběru fotografického materiálu byly použity při tvorbě didaktického materiálu pro učitele základních a středních škol. V tom byla témata graffiti rozebrána a byla navržena témata, která je přínosné zpracovávat při hodinách výtvarné výchovy.

Použitá literatura

- Beaglehole, J. C. (1967). *The Journal of Captain James Cook on his Voyages of Discovery. The Voyage of Resolution and Discovery. 1776-1780*. Cambridge.
- Betz, W. (1978). *Tabu—Wörter und Wandel: Sonderbeitrag*. Získáno z <https://books.google.cz/books?id=DANznQAACAAJ>
- Bible: Písmo Svaté Starého a Nového Zákona, včetně deuterokanonických knih : český ekumenický překlad* (8. vyd. (1. opr. vyd.)). (2001). Praha: Česká biblická společnost.
- ČT24. (2010, 9). Bolest, sex, pop, šílenství a smrt—Now! Získáno z ČT24 website: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1313922-bolest-sex-pop-silenstvi-a-smrt-now>
- Debes, J. L. (1969). *The loom of visual literacy*.
- Dekadence Now! (b.r.-a). Získáno z Galerie Rudolfinum website: <https://www.galerierudolfinum.cz/cs/vystavy/archiv-vystav/decadence-now/>
- Dekadence Now! (b.r.-b). Získáno 20. duben 2023, z Gyamberoun.cz website: https://www.gyamberoun.cz/galerie/decadence_now/1-40-59
- Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D., & Williams, K. D. (2003). Does Rejection Hurt? An fMRI Study of Social Exclusion. *Science*, 302(5643), 290–292. <https://doi.org/10.1126/science.1089134>
- Erbel, J. (Nedatováno). Veřejný prostor. Atlas transformace. Získáno z <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/v/verejny-prostor/1-verejny-prostor.html>
- Erikson, E. H. (2020). *Identität und Lebenszyklus: Drei Aufsätze* (K. Hügel, Přel.). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Frazer, J. G. (1994). *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá Fronta.
- Freud, S. (1991). *Totem a tabu*. Praha: Práh.
- Gavora, P. (2000). *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace* (Vyd. 1). Praha: Portál.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace* (Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání). Praha: Portál.
- Hnilička, P. (2005). *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domků* (Vyd. 1). Brno: Vydavatelství ERA.
- Hondrich, K. O. (2002). *Wieder Krieg*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Horáček, R., Křepela, P., Babyrádová, H., & Buciová, O. (2010). *Veřejný diskurs výtvarného umění* (Vyd. 1). Brno: Masarykova univerzita.
- Hůla, J. (2000). Existuje tabu ve výtvarném umění? *Lidové noviny*, 13(68).
- Kafková, Ph.D., Mgr. H. (2019). *Plánování výtvarných činností*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Koucký, R. (2014). *Územní plán hlavního města Prahy: Metropolitní plán : koncept odůvodnění* (2., upr. souhrnné vyd). Praha: Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, Kancelář metropolitního plánu.
- Kraft, H. (2006). *Tabu: Magie a sociální skutečnost* (Vyd. 1). Praha: Mladá fronta.
- Kratochvíl, P. (2015). *Městský veřejný prostor* (Vydání první). Praha: Zlatý řez.
- Kraus, W. (2000). *Das erzählte Selbst: Die narrative Konstruktion von Identität in der Spätmoderne* (2. Auflage). Herbolzheim: Centaurus Verlag.
- Kupec, P. (2008, květen 2). Erotická výstava lidi láká i pobuřuje. Získáno z Denik.cz website: https://www.denik.cz/umeni/eroticka_vystava20080501.html

- Lindaurová, L. (2008). Pornografie a umění. Získáno z A2 kulturní čtrnáctideník
website: <https://www.advojka.cz/archiv/2008/22/pornografie-a-umeni>
- M. Urban, O. (2010). *Dekadence Now! Za hranicí krajnosti*. Arbor Vitae.
- Mé vlastní punčochy. (b.r.). Získáno 20. duben 2023, z Magazín Aktuálně website:
<https://magazin.aktualne.cz/lenka-klodova-me-vlastni-puncochy/r~i:photo:200330/>
- Neumann, E. (b.r.). *Die Große Mutter* (8. vydání 1988). Patmos Verlag.
- Pavlica, K. (2000). *Sociální výzkum, podnik a management: Průvodce manažera v oblasti výzkumu hospodářských organizací* (1. vyd). Praha: Ekopress.
- Sahlins, M., & Kumoll, K. (2021). *Der Tod des Kapitän Cook: Geschichte als Metapher und Mythos als Wirklichkeit* (H. Medick & M. Schmidt, Přel.). Berlin: Verlag Klaus Wagenbach.
- Stagl J. (2002). *Tabu* (2. vydání). Stuttgart: Lucius & Lucius.
- Sypal, J. (2016, duben 19). Fenomén graffiti: Legenda vznikla u pošťáka! Získáno z Epoque website: <https://epochaplus.cz/fenomen-graffiti-legenda-vznikla-u-postaka/>
- Švagrová, M. (2008, duben 30). Sexismus? Jak to kdo vidí.
Universum. 3: F-H. (2000). Praha: Odeon.
- Vanitas. (b.r.). Získáno z DOX website: <https://www.dox.cz/program/vanitas>
- Vít Šimánek. (2010, září 29). Do Prahy vtrhla dekadence. Získáno 20. duben 2023, z Deník.cz website: https://prazsky.denik.cz/kultura_region/vystava-navstevniky-zavede-za-20100929.html
- Zikmund-Lender, L. (2013). Mark Ther. Získáno z Artlist.cz website:
<https://www.artlist.cz/mark-ther-1486/>

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mé vlastní punčochy	23
Obrázek 2: Výstava Sexismus?	23
Obrázek 3: Dekadence Now!	24
Obrázek 4: Dekadence Now!	24
Obrázek 5: Výstava Vanitas	25
Obrázek 6: Výstava Vanitas	25
Obrázek 7: ukázka tagu TAKI 183	45
Obrázek 8: Malba před přemalováním	47
Obrázek 9: Kontroverzní hradecká malba	48
Obrázek 10: Kontroverzní hradecká malba	48

Přílohy

Příloha A – Didaktický materiál

Příloha A – Didaktický materiál

JAK ČÍST STREET ART

Inspirace do hodin výtvarné výchovy

DIDAKTICKÝ MATERIÁL PRO UČITELE 2. STUPNĚ
ZÁKLADNÍ ŠKOLY A STŘEDNÍCH ŠKOL

Autor: Nikol Kopalová

Tento didaktický materiál má sloužit jako pomůcka a inspirace učitelům do hodin (nejen) výtvarné výchovy. Zabývá se tématy tabu, neboli také „výbušnými“ tématy. Jsou to témata, o kterých je snadnější mlčet než hovořit. Témata, která v konverzaci způsobují rozpaky a nervozitu. Není však správné před nimi žáky ukrývat či chránit. Vlastně je to spíše nemožné. S tabuizovanými tématy se žáci setkávají každý den ve veřejném prostoru. Jsou všude kolem nich – na zdech budov, na sloupech pouličního osvětlení, na lavičkách, na chodnicích či vývěsných tabulích. A jakými prostředky jsou zobrazena? Mimo jiné graffiti. Kolem nasprejovaných nápisů souvisejících s politikou či intimitou procházíme častěji, než si sami uvědomujeme. Tím, že se toho kolem nás nachází tolik, jsme tomu přestali věnovat pozornost a stali se více lhostejnými. Děti jsou však vnímavější než my. Proto je důležité nenechat interpretaci těchto vyjádření pouze na nich a pomoci jim daná témata lépe uchopit. Skrze interpretaci zobrazení se žáci učí kritickému myšlení. To můžeme praktikovat i v rámci vyučovacích hodin. Street art slouží jako komunikační kanál, díky kterému si učitelé mohou přečíst, co stojí za to uvést v hodinách výtvarné výchovy. Jaká jsou aktuální témata ve společnosti a co lidé řeší. Pojdme se na nějaká z nich podívat.

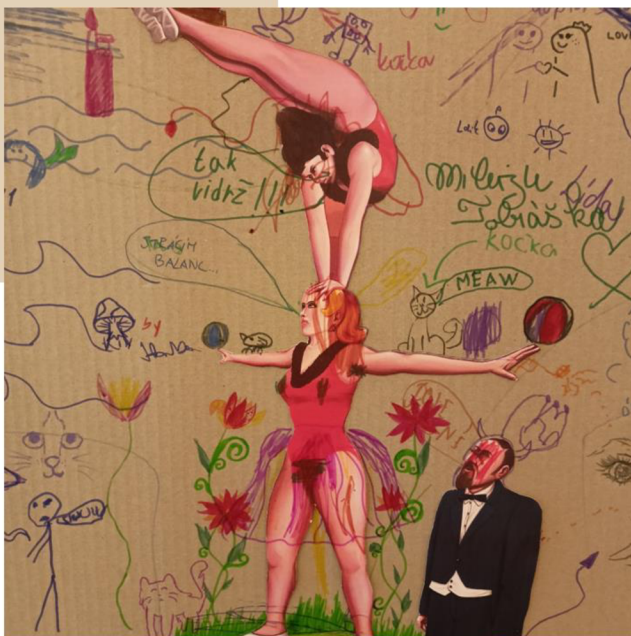

Místo: Česká republika, Hradec Králové

Datum: 9.10.2022

Klíčová slova: **politika, názory, svoboda, vulgarismy**

Na fotografii se nachází negativní vyjádření k současné vládě České republiky. Je důležité s žáky tato témata probírat, jelikož se s nimi i tak setkají a budou necháni vlastního vyložení těchto zpráv. Proto je lepší je alespoň zlehka do tematiky zasvětit, aby byli schopnější kritickému úsudku.

Místo: Česká republika, Hradec Králové - GMU

Datum: 1.3.2023

Klíčová slova: **tělo, dospívání, stud., vzhled těla, ideál krásy**

Dokreslovat ochlupení na zobrazené ženy může připadat žákům vtipné. Avšak pro mnohé může být cokoli s tímto tématem spojené velmi stresující. Růst ochlupení je spojen s mnohými změnami v našem těle a zároveň je to období nestálého sebevědomí. Je důležité žákům vysvětlit, jak a proč k daným změnám dochází. Zároveň také, že akceptovatelnost ochlupení na ženském těle je pouze záležitostí módy. Je to naprosto přirozená věc a kdykoli se může stát, že neoholené ženské tělo se stane opět módním.

Místo: Česká republika, Ostrava

Datum: 30.8.2022

Klíčová slova: **politika, názory, svoboda, vulgarismy**

Česká republika je nyní plná vyjádření k válce na Ukrajině. Žákům je proto potřeba objasnit, proč se kolem nich tato vyjádření tak často objevují a co se tím snaží lidé vyjádřit.

Místo: Česká republika, Hradec Králové

Datum: 15.12.2022

Klíčová slova: **politika, volební kampaň**

Politické kampaně se kolem nás objevují také často. Na první pohled na textech není nic špatného. Žák však musí chápat, že to je zejména soubor o moc, více než cokoli jiného. Je důležité znát podstatu kampaně a přistupovat k textům s odstupem.

Místo: Česká republika, Hradec Králové

Datum: 2.3.2023

Klíčová slova: **drogy, legalizace, závislost, životní styl**

Kontroverzní a možná zavádějící nápis. Drogy nejsou lehké téma. Mnozí se pochopitelně mohou obávat diskuze o drogách z toho důvodu, že můžou mít pocit, že mohou mladistvým poradit něco, na co by bez jejich přičinění ani nepřišli. Dříve či později se však s pojmem drogy setká téměř každý. Není tedy vůbec špatně o nich s žáky vést konverzaci a vysvětlit jejich případné dotazy.

Místo: Česká republika, Hradec Králové

Datum: 5.4.2023

Klíčová slova: **vizuální gramotnost, vzhled těla, ideál krásy, pornografie, objektivizace ženského těla**

Je velmi důležité u žáků rozvíjet vizuální gramotnost. Žáci jinak nebudou schopni rozlišit kvalitní vizuální obraz předávající důležitou myšlenku od povrchově libivých, způsobujících pouze slast. Takových jako byl tento před přemalováním – sexualizující ženské tělo a předávající falešnou představu o jeho přirozeném vzhledu.

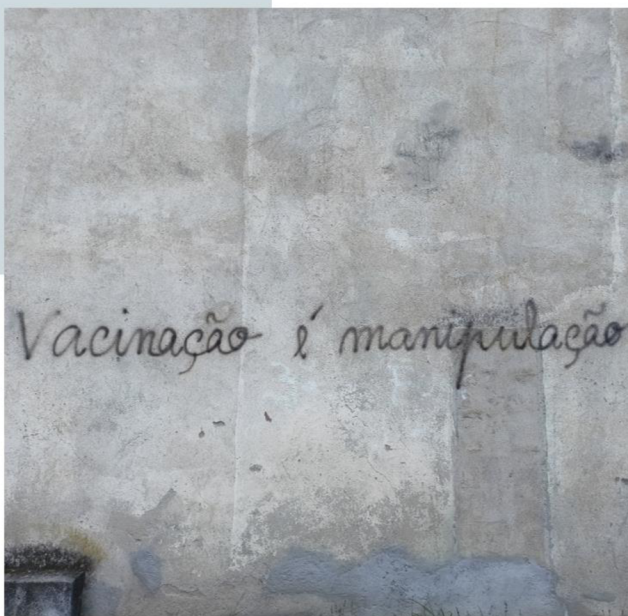

Místo: Dánsko, Kodaň

Datum: 9.10.2022

Klíčová slova: **subkultury, práva menšín**

LGBTQ+ komunita se stále více nebojí projevit ve veřejném prostoru. Snaží se upozornit na svou existenci. Lidem s odlišnou sexualitou tato skutečnost pomáhá v tom, že vědí, že tady nejsou sami. Ostatní lidé si díky tomu normalizují přítomnost LGBTQ+ komunity. Stejný princip lze aplikovat i ve školní třídě.

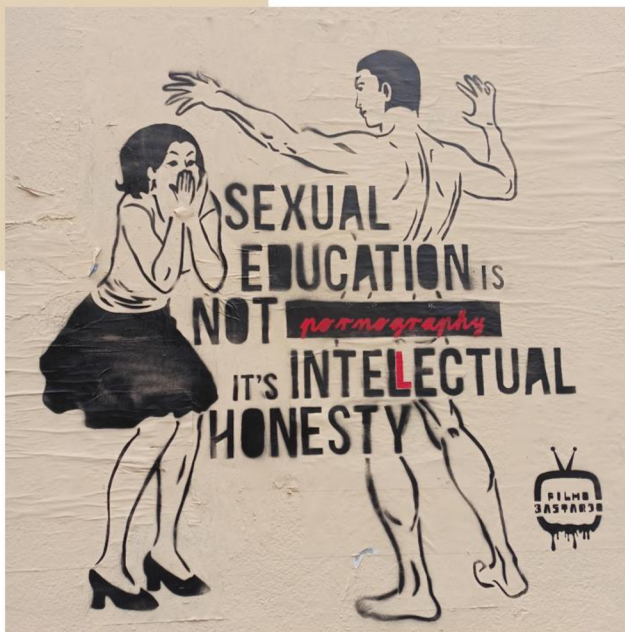

Místo: Portugalsko, Viana do Castelo

Datum: 19.10.2022

Klíčová slova: **odbornost, manipulace, fake news**

V dnešní době máme takovou přemíru informací, že je těžké rozlišit, které jsou pravdivé a které ne. Měli bychom žáky naučit se v tom alespoň trochu orientovat. Pomoci jim rozlišit důvěryhodné zdroje od těch méně spolehlivých.

Místo: Portugalsko, Viana do Castelo

Datum: 10.10.2022

Klíčová slova: **sex, vnímání svých potřeb, přirozenost**

Sex a sexuální výchova je pro žáky jedno z nejdůležitějších tabuizovaných témat, o kterém potřebují s někým mluvit. Učitelé z něho však mají strach, a to z mnoha pochopitelných důvodů. Sexuální témata se velmi úzce dotýkají každého z nás, tím pádem o nich není snadné hovořit. Avšak právě proto o těchto tématech žáci potřebují vědět co nejvíce.

Místo: Portugalsko, Lisabon

Datum: 11.12.2022

Klíčová slova: **subkultury, kulturní habitus, tolerance**

Graffiti spojující dvě témata – homosexualitu a náboženství. Stejně tak to může vypadat i v naší třídě – budou se zde objevovat lidé různých názorů či sexualit. Musíme proto žáky naučit toleranci. Musíme se snažit zajistit, že ač každý může mít lehce jiný názor, ostatní se ho nemusí snažit změnit, ale respektovat.

Místo: Portugalsko, Viana do Castelo

Datum: 8.11.2022

Klíčová slova: **genocida, lidskost**

Nápis znamená *Zdravé město Viana*. Postava vyhazuje do koše znak nacismu. To může symbolizovat očištění města od této ideologie. Kvůli své nedávné historii je nacismus stále současným tématem. Žáci si to však nemusí uvědomovat. Je dobré jim připomenout, že stále žijí lidé, kteří tuto část historie zažili.

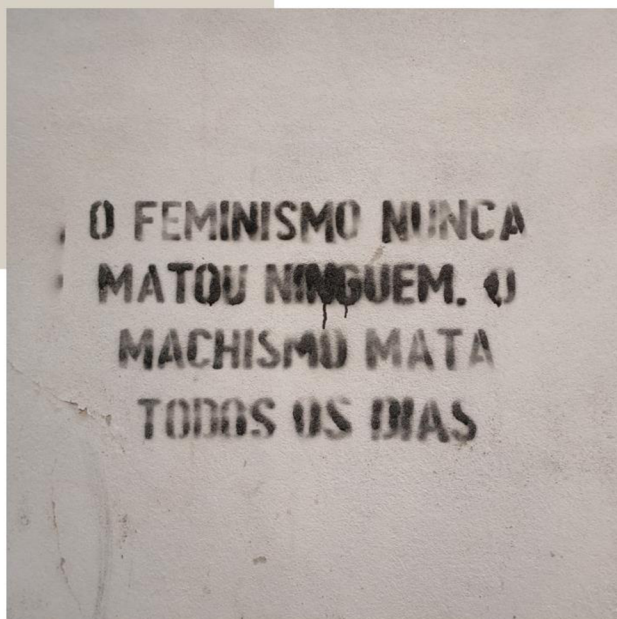

Místo: Portugalsko, Viana do Castelo

Datum: 24.9.2022

Klíčová slova: **potrat, svoboda rozhodování**

Momentálně v Americe velmi diskutované téma, které má zastánce i odpůrce. Potrat. Jak je vidět, řeší se toto téma i v Portugalsku. Žáci by měli vědět, o čem se ve světě diskutuje. Protože to ovlivňuje i nás.

Místo: Portugalsko, Viana do Castelo

Datum: 10.1.2023

Klíčová slova: **feminismus,**
emancipace

Nápis znamenající: *Feminismus nikdy nikoho nezabil.*
Masochismus zabíjí každý den.

Feminismus ve společnosti je učebnicovým příkladem nepochopení. Ve školství je mu vyhrazeno pouze málo času, ačkoli jde o velmi současné téma.